

Tres regis Navarraei declarationes, quas paulo ante obitum regis ad tres Gallici regni ordines habuerat, super iis quae a vicesimo tertio Decemb. anni 1588. in Gallia contigerant : quibus adduntur mutuum regis, & principum, ac nobilium, de regno, & religione conservanda jusjurandum, tum literae ab utroque rege ad Montis Belligardi comitem missae, ad haec literae ducis Lotharingi ad Lingonenses, & horum ad eas responsum, & declaratio, eorundem de sua in regem fide

<https://hdl.handle.net/1874/12813>

2

TRES REGIS
NAVARRAEI DECLARA-
TIONES, QVAS PAVLO
ANTE OBITVM REGIS AD TRES
Gallici regni ordines habuerat, super
iis quæ à vicesimo tertio Decemb.
anni 1588. in Gallia con-
tigerant.

*Quibus adduntur mutuum Regis, & Prin-
cipum, ac nobilium, de regno, & Religio-
ne conseruanda iusurandum,*

TVM LITERAE AB VTROQUE RE-
ge ad Montis Belligardi Comitem missæ. Adhæc
literæ Ducis Lotharingi ad Lingonenses, & ho-
rum ad eas responsum, & declaratio, eorundem
de sua in Regem fide.

OMNIA LATINE PER
Tuffanum Berchetum Lingonensem
reddita: qui & statim initio de perfida
& scelerata Regis cæde paucis agit, &
vrbes Gallicas ad fidem Regi suo
seruandam Lingonensium
exemplo adhortatur.

S E D A N I.

M. D. LXXXIX.

TVSSANVS BER-
chetus Lingonensis, candido
pioq³ Lectori. S.

VM hæ tres priores, & con-
tinua hîc serie contextę de-
clarationes, à bonis omni-
bus summa voluptate lectę

tantissimæ, dignissimæque iudicatæ, quæ
ab exteris, religionis maximè, & fœde-
ris vinculo nobiscum sociatis natio-
nibus legerentur, vt perspectum illis
etiam foret, quibus maximè causis ad-
ducti factiosi & perduelles nostri, bel-
la hæc tam funesta susceperint: Cõtrà,
quàm grauibus, iustisque rationibus
perpulsus Rex ille pius sceleratam il-
lorum, & exitiosam coniurationem
restinguere sit antea conatus, atque
etiamnum conetur: Ego grauissimo-
rum aliquot virorum cohortatione
persuasus, si non operæ aliquod pre-
tium, at certè officium meum factu-
rum me putavi, si eas lectu non minus
necessarias, quàm iucundas declara-
tiones, è Gallico sermone in Latinum
conuerterem: Alioqui arrogantix cri-
men aut inertię subiturus, si tantorum

virorum auctoritatem aspernârer, &
tantillum laborem multorum votis,
& ipsi quoque Reip. denegarem: cuius
& hoc aliquatenus interesse videtur,
tantam coniuratorum istorum perfidiam, & impietatem exploratissimam
omnibus esse, vt ne quis posthac in il-
lorum se laqueos imprudens induat,
aut si blanda quadam Religionis, vti-
litatisue specie allectus, ijs iam fortè
lretitus tenetur, illinc se quamprimū
expediat, ad meliorem mentem vo-
luntatemque se conferat, & ad eorum
qui vera sentiunt, & recta sequuntur
sententiam causamque adiungat, pri-
uatæ, & publicæ saluti, ac dignitati
quoad poterit, consulturus. Atq; hæc
potissima, vel potiùs vnica huius ver-
sionis, & editionis ratio primū fuit.
Sed, malū! priusquā typis hæc man-
darentur, ecce ex vulnere, impiè & per-
fidiosè Regi inflictō, morteque inde
consequuta, & luctuosa, & verè mise-
rabili, noua alia longè magis tragica,
& prodigiosa scribendi, edendi que oc-
casio & materia data fuit. Cū enim
acerbissimus omnibus fidelibus qui-
dem subditis, & tristissimus ille Regis
sui casus, eiusdemque ad Montis Belli-
gardi

gardi Comitem literæ, ea quæ pius ille
Rex Nauarræus tribus hisce declaratio-
nibus docuit, atq; adeò vaticinatus est,
nimium vera esse confirmet: Illud e-
nim uerò tam horribile, indignumq;
parricidium finitimis populis nō tan-
tum modò declarandum, sed illius et-
iam causa, modus, & ipse minister pa-
tefaciendus fuit. (Nam authorem ne-
mo non videt, nisi admodū est excors,
atq; adeò truncus & stipes.) A quo au-
tem veriùs hæc omnia cognosci pos-
sunt, quàm ab eo qui coniuratorum
factiones, & consilia, quæ iam dudum
fuerat odorat⁹, ac perscrutatus, à quar-
to abhinc anno, & eo amplius multis
querelis, & edictis, est testificatus? qui
famosis libellis omni turpitudinis, &
contumeliæ genere, impudentissimè
refertis, est laceratus? qui sua illa Bas-
lica, vrbium Gallicarum principe gra-
rio, solio, sceptro, rerum administra-
tione, omni ornamēto, & vita tandem
ipsa indignissimè, & crudelissimè est
priuatus? Hæres verò adhuc, ô lector,
quænam fuerit, tot, tantorumque fla-
gitorum causa? Aurî sacra fames, re-
gni que nefanda cupido. Inexplebilis,
inquam, illa habendi cupiditas, & ea

quam tamdiu inhiant, ac in quam toto animo & studio, totis etiam, tum suis, tum alienis viribus, & opibus incumbunt, dominationis libido, tot nobis tamq; exitia bella excitarunt: Tot etiam raptus, cedes, latrocinia, incendia, regni antea florentissimi & potentissimi vexationem, direptionem, & exitium, legum, iustitiæ, pietatis, literarum, bonorum virorum à pietate, bonorum civium à Regis observantia defectionem, omnium bonarum rerum interitum, denique Henrici Tertij Gallorum Regis immanissimam et iniquissimam cædem attulerunt. At Religio Catholica, Ecclesiæ dignitas, animarum salus, Papæ autoritas aguntur, nisi hæreticorum conatibus maturè obsistatur. Bellum sanè, & speciosum admodum cõmentum. Quasi verò aut hæresis tollatur, aut hæretici de sua sententia dimoveantur, armorum, ac non librorum potiùs sacrorum tractatione. Quasi illæ diuini & humani Iuris, omnisque Religionis pestes, Religionem vllam, aut norint aut curent, quasi etiam vel Papam, vel Ecclesiam verè agnoscant, aut colant, nisi quatenus aliquid inde commodi
aut

aut honoris consequi sperant. Excipio
semper rerum ferè omnium imperi-
tum vulgus, cui vt supersticiosulo ni-
hil facilius est, quàm imponi, in Reli-
gione præsertim, & ab iis, quibus ob
pietatis & doctrinæ opinionem, seq;
suaque omnia credit. Excipio & ple-
rosque alios cuiuscunque ordinis ho-
mines, qui in aliis rebus satis perspicac-
es, ingeniosi & eruditi, in hac tamen
aut planè cæcutiunt, aut non valdè sa-
piunt, aut sibi suisque rebus metuunt,
aut potentiorum virorum quibus ad-
dicti sunt, & à quibus omnino pen-
dent, autoritate permoti, in quam-
cumque illi volunt sententiam ac viã
rapiuntur. At huius coniurationis,
Principes, Regiæ exauthorationis &
occisionis duces, vnã vindictã
& crudelitatem ex infimo pectore an-
helant, dominationem solam expe-
ctant, rerum potiri volunt. Alio-
qui Regis, qui fuit omnium penè Ca-
tholicorum Coryphæus & ante-
signanus, caput petendum minimè
fuit.

Fuerit tamè aut Hæreticus, aut Hæ-
reticorum amicus & popularis. Ideo-

A +

ne à

ne à regni gubernaculis tam indignè
deici, & quod grauius, atq; indignius
est, vita etiam ipsa priuari tam perfidè
crudeliterque debuit? Ergo egregij isti
Catholici, & Catholicæ scilicet Reli-
gionis patroni, custodes & defensores,
vnum tantùm ærarium, vnum sce-
ptum, vnum diadema venantur & ca-
ptant. Quod quidem, si tu, lector, ve-
rum esse, vt est certe verissimum, cre-
dis, næ miraberis nostrorum hominũ
aut cæcitatem, aut stuporem, aut con-
tumaciam, qui neque hæc videant ne-
que his moueantur, neq; ad sanã men-
tem se conuertant. Verùm multò ma-
gis miraberis istius cædis factę modum
& ministrum. Dominicanus enim qui-
dam, non Domini quidem nostri, sed
sui illius Dominici, & Sathanæ admi-
nister, obseruantię, officij ac fidei, quã
oratione, gestuque & habitu simula-
bat, specie, teterrimũ hoc facinus an-
tea meditatũ, gladio, in imum Regis
nihil tale aut cogitantis, aut à tam reli-
gioso viro sibi metuentis, ventrẽ ad
actũ, patrauit. Sed quid dixi, miraberis!
Imò verò nihil est, quòd híc mireris,
cũ eiusmodi virorum oratio, doctrina,
gestus, habitus, vultus, professio, vita,
deni-

denique tota nihil aliud fit, quàm vana, quædam species, fucus, color, præstigiæ, fraus, & mera simulatio. Annon, pie lector, huiusce facinoris atrocitatem, parricidæ istius proditionem, & nefariam quorundam perfidiam, ac perduellionem exhorrescis? Regis verò nostri post tot acerbitates & indignitates, vicem tam luctuosam, casum tam iniquum, mortem tam immanem nonne miseraris? Quòd si nihil aliud potes, votis certè & precibus vnà cum bonis omnibus à Deo efflagita, vt tam atrox, tam perfidum, & crudele facinus grauissimis, & tanto sceleri debitis pœnis vlcifcatur. Equidem, quod ad me attinet, breui spero fore, neq; id solum, sed etiam (dicam apertè) exopto, vt Deus ille noster iustus, & scelerum & sceleratorum vindex nefarios istos Catilinas tot bellorum, tantarumque calamitatum autores, itemq; reliquos ipsorum audaciæ satellites, & ministros, incendiarios, perduelles infestissimos, carnifices bonorum, Dei gloriæ hostes, tranquillitatis publicæ inimicos, latrones Galliæ, euerfores pietatis, iustitiæ profligatores, scelerum fœdere inter se ac impia societate

coniunctos (nisi iamiam resipiscant,
& à suo, tam impio funestoq; incepto
desistat) æternis supplicijs, viuos, mor-
tuosq; mactare velit. Hanc mihi præ-
terea spem inijciunt pietas & iustitia,
quæ stant à nostris partibus, & quibus
præcipue nitimur: tum pietatis ac iu-
stitia amantes ac propugnatores acer-
rimi fidelissimique, pia illa heroïna &
Angliæ Regina Elizabetha: Germa-
ni Principes huiusce Regni amantissi-
mi, nobiles item, & fortissimi equites:
tum Heluetij fide, & fortitudine exi-
mij: Adhæc Galliæ præsidium & de-
cus, secundum Deum Borbonij Prin-
cipes: atq; non pauci singularis fidei,
& virtutis, Gallici duces, Comites, Vi-
cecomites, Barones, Trib. mil. Patri-
cij, Nobiles, Equites, veterani milites,
pubes Gallica, Aquitanix, & Occita-
nix robur, &, qui vnus instar horum
omnium est, aut certè, qui heroïcis &
Imperatorijs, summo, Augustoq; Mo-
narcha dignissimis artibus, ac virtuti-
bus, cæteris omnibus præluceat, & citra
controuersiam inuidiamque præstat,
Galliæ & Nauarræ (perduellibus, li-
cet inuitis, & pro virili reluctanti-
bus, singulari tamen Dei prouidentia)

Rex

Rex Henricus. Quidquæris? Deus ipse Opt. Max. qui & hanc illi celsissimam dignitatis, atq; amplitudinis sedem dedit, & nobis hæc otia fecit. Et ille quidem Rex noster præterquam quòd egregijs suis virtutibus & tota anteacta vita, summa de se omnia sperare iubet, id ipsum etiam suis ad Montis Belligardi Comitem literis, atque grauiissimo illo iureiurando apud Gallia Principes, Proceres, mil. Trib. & nobilissimos aliquot viros habito, id ipsum apertè confirmat: quo nimirum omnia veri Principis, & optimi Regis munia se præstaturum, & eos, qui se nefario defuncti Regis parricidio impiè obstrinxerunt, grauiissimè ulturum pollicetur. Illi verò nostri Principes, Optimates: clarissimi viri, Duces & reliqui omnes Henricum illum quartum, legitimum suum Regem vno animo atque vna voce agnoscunt, faustis acclamationibus eum salutant, complectuntur, comprobant: illi bene ominentur, læta & prospera omnia precantur, & optant, Regni gubernacula tradunt: quin etiam illi pia conspiratione summoque consensu assentiuntur ac spondent, præter cultum & obseruantiam

tiam ipsi debitam, se ad Regiæ cædis vltionem, atque eorum omnium, qui de regno occupando, & bonorum omnium exitio cogitant, atq; ad id iniquissimis, & sceleratissimis artibus grassantur, perniciem, omnes suas facultates, vitamq; adeò ipsam profusuros. Quod quidem Generosum, & verè Francicum Consilium, quia visum etiam est dignum, quod Principibus populisque externis aperiretur, Latine quoque vna cum Henrici tertij, & quartij ad Mōtis Belligardi Comitem literis, conuerti. Et quoniam hanc Regis nostri, Principum, Procerum, Nobilium, Regijque exercitus conspirationem, non pauca cis Ligerim vrbes imitatae sunt: sed præcipuè clarissima Lingonarum nostrarum ciuitas, cum ab huius postremi belli initio, tum ab Henrici tertij obitu maxime, quanquam à principibus summisq; viris ad defectionem, & ad istam coniurationis societatem sollicitata, in officio cōstantissimè permansit, huius Regis nostri maiestatem agnoscens, defuncti etiam vltionem se pro virili parte persequuturam pollicens: vt suis ad Ducem Lotharingum literis, quibus piè admodum & fortiter
illum

l. 103, 200

illum ad vindicandam Regis mortem hortantur (qua de re ille nullum quidem verbum in suis ad eos literis, ut debuit, fecerat) &, suo etiam illo scripto confirmat: Ego tam admirabile raræ fidei monumentum latinè quoque à me versum superioribus scriptis adiunxi, ut hac tantula opera patriæ meæ de sua illa adeo insigni & posteritati meritissimò prodenda fide atque constantia non nihil gratuler, & cæteras vrbestoto pectore, adhortor, ut memorabile fidelissimæ illius ciuitatis exemplum sibi ad imitandum proponant. Quod quidem si fieret, proculdubio coniuratorum nostrorum & animi cõciderent, viresq; valde multum enervarentur, & ciuium animis compositis, rebusque, & vrribus maiestatis Regiæ ditioni & imperio subiectis, Gallia nostra à tot ac tantis, quibus tamque diu, tamq; miserè diu exata est, malis aliquantum recreata, paulatim pristinx suæ dignitati, ac fælicitati restitueretur, & in dies, magisque ac magis floret. Agite igitur & ciues, & ciuitates, & vrbes & vici deniq; omnes, vos antiquæ fidei virtutisque memores, atq; tot cladibus datis & acceptis prudentiores

tiores effecti, iam tandem expurgis-
mini, actam diris factionibus, perni-
ciosisq; factiosis vale dicto, adve-
strum officium nimium diu interrup-
tum vos ipsi reuocate. Et vos meæ
Lingoniæ, quarum egregium facinus
immortalis gloria manet, satisq; &
sæpè & dignè prædicare non possum,
in fide & officio perstate, & quæ ma-
gno animo pollicitæ estis, liberaliter
præstate: illudq; habetote, vos, præter
laudem, quam vos hinc maximam &
certissimam consequemini, amplissi-
mis quoq; præmijs & honoribus à ma-
gnificentissimo & honorificentissimo
Rege affectum iri. Sed patriæ studium
& amor, paulò me longiùs à proposito
deflexit: vbi si qua paulò liberiùs dicta
cuiquam videbuntur, ea velim pro suo
candore & pietate, si modò est pius &
candidus, tum rei indignitati, tum iu-
sto meo dolori, & in patriam Regemq;
meum pietati condonet. Tu verò, le-
ctor, cui hæc libenter exarauimus &
dicauimus, hunc qualemcunq; cona-
tum boni consules. Nec verò mea, qui
ab interpretis officio & munere suis
numeris & partibus expleto, longissi-
mè absum, verba numerabis, verbo-
rumue

rumue structuram accuratiùs excuti-
es, sed rem præcipue ipsam æstimabis,
momentoq; suo ponderabis: Atq; Re-
gis mentem, fidem, pietatemque verè
Christianam, Gallicam & Regiam, illi-
us professioni, generi & maiestati con-
uenientissimam, quæ in his scriptis ma-
nifestè elucent, & ex tota illius vita
verè efflorescunt, admirabere ac præ-
dicabis: necnon à Deo Regum Regno-
rumque propugnatore ac patrono, tu
mecum ex animo petes, vt Regis tam
pij generosique consilia & actiones om-
nes ad sui nominis gloriam, ad Eccle-
siæ instaurationem, ad Galliaë etiam
nostræ tranquillitatem, salutem & am-
plitudinem diutissimè felicissimeque
conseruet. Sedani è Musæo no-

stro, 4. Die Septembr.

1589. Vale.

R E X

REX NAVARRAE.

VS AD TRES GALLICI REGNI

ordines super ijs quæ à 23. Decemb.

*1588. in Gallia conti-
gerunt.*

VM ipse mecum recolo, (viri clarissimi) me ab hinc quadriennium earum, quæ in Gallijs excitatæ sunt, tragædiarum argumentum fuisse, finitimorum fabulam, armorum ciuilium hypothesim ac materiam, atque ab hisce armis enatam malorum iliadem: Cùm rerum futurarum specie, & spe, tam à Gallorum cogitatione, quàm à mea ipsius voluntate aliena, sexcentas huic regno calamitates ipsa re illatas esse: atque ex vana quadam animisque ficta, meæ in Regalem dignitatem successionis opinione, iniquissimam regni vsurpationem designatam machinatamque esse confidero: Cum his oculis, quos mihi Deus præcipue dedit, vt in patriæ salute semper defixos, ad ipsius etiam mala semper intentos habeam, eam furoris ciuilis incendio conflagentem, præcipuas illius columnas iam exustas, & clarissimas quasque ciuitates cruore & flam-

ma

ma funditus deletas, summo meo dolore videre cogor: & quod multò est grauius ad extinguendum & opprimendum illius incendium, aquam non modò non adferre, aut opis, ad id quod integrum ac saluum superest, conseruandum aliquid dare, (vt vehementer cupio, idque vtinam præstitissem, vel ea lege, ne ampliùs inter viuos numerarer) sed me adeò cogi etiam inuitissimum faces illi ardentès inferre: atque meam defensionem reddere tam propemodum grauem, quàm importuna & infesta est eorum violentia, qui meam dignitatem vitamq; ipsam immeritissimò petunt: Cùm, inquam, hæc omnia recordor, & mecum ipse reputo, aut ego sum stupidorum omnium, qui vnquam fuerunt, longè stupidissimus, aut in publicæ fortis consideratione, millies animus meus die patiatur necesse est eas pœnas, angores, tormenta, quæ mille pœnæ, mille angores, mille tormenta æquare vix possint: præsertim, cum harum omnium calamitatum me à sceleratis prætextum, ab imperitis causam & appellari & existimari intelligo: quin etiam earum occasionem ipse quodammodo me esse agnosco &

B

præ-

prædico: quanquam tamen tanti mali
inuidiam falso mihi impositam verè
ad me quòd attinet, quandoquidem ea
mea fors fuit, vt tam misero tamq; pu-
blicæ rei funesto tempore nascerer,
cùm ipse mihi subijcio, quid Deus Opt.
Max. in nouissimi huius belli princi-
pio, medio ac progressu mea causa præ-
stitit, quot & quanta huius, (quam
tuendam suscepi) causæ æquitatis atq;
innocentiæ meæ testimonia dederit,
idque non in Gallia tantùm sed apud
exteras etiam nationes: non in amico-
rum solum animis, sed in ore quoq; ac
sermone eorum, qui amici non erant:
non in vulgi duntaxat opinione, sed
(huius rei testis est ipse Deus) in inti-
mo animi Regis ipsius sensu, quâ mul-
tis item modis, & indicatijs ille ipse De-
us comprobarit se non mediocrem mei
curam habere, quem, videlicet, saluum
& incolumem aduersus eas vires, qui-
bus nullis meis viribus resisti posse vi-
deretur, mirandum sanè in modum cõ-
seruarit: equidem si alius essem atque
ego sum, tam mihi iucunda esset priua-
tæ meæ conditionis gratulatio, quàm
publicæ recordatio iniucunda est. Ego
verò

verò , lectissimi viri , facere id nullo
modo possum : nunquam mihi prior po-
tiorque erit mea , quàm patriæ ratio :
illius vtilitas quàm mea mihi perpetuò
antiquior erit & carior : semperque id
efficiam , vt mea ipsius mala , damna &
vexationes patriæ damnis ac calamita-
tibus opponantur ac præcurrant . At
illud saltem solatium quo in maximo
meo dolore vtor , non possum tacitus
omnino præterire , quòd oblata qua-
cunque occasione , tum actionibus , tum
verbis , tum scriptis meis omnibus te-
stificatus sim , quanta me molestia & so-
licitudine afficerent , illæ procellæ ac
tempestates , quibus nos velis remisq;
ipso obiectum proculdubio ibamus ,
nisi præteritorum naufragiorum exē-
plis cautiore in posterum fieremus . Id
vestrum neminem fugit , ipseque mihi
persuadeo nullum iam existere , ita im-
potentem & suis indulgentem affecti-
bus , qui hoc mihi testimonium dene-
get . Quod quidem tanto me opere con-
solatur , vt nihil omnino aliud (exce-
pta huius causæ bonitate & æquitate)
Dei in me iram magis sedasse , nihil e-
um quicquam magis quàm vnum illud
ad me tutandum seruandumque com-
mouisse

mouisse credam. Quod si illi ipsi Deo
visum fuisset, & Regis & vestrum et-
iam animum sic afficere, vt in ordinum
conuentus, qui à delegatis quibusdam
viris coram ipsius maiestate Blesis ce-
lebrati sunt, arcessitus fuisset (id quod
meo sane iudicio factum oportuit) mi-
hique bona Regis & vestra omnium ve-
nia licuisset, quæ de Rep. sentirem co-
ram disputare: Ego verò subiecissem
vobis & confirmassem non habere me
solum aut cogitationem in animo, aut
verba in ore, sed efficiendi quoque fa-
cultatem in manibus: nihilque me vo-
bis proponere vanum & futile, & de
quo variè multumq; disputandum es-
set: nullam item me animi propositio-
nem in medium proferre certis cir-
cumscriptam conditionibus: nulla de-
nique speciosa & magnifica verba ef-
fundere, quibus ipse interim teneri
nolim. Contrà, præclara & vtilissima
consilia meditari, quibus meum, sum-
mum ad Regis splendorem atque regni
amplitudinem animum studiumq; sim,
quantum quidem in me erit, testatu-
rus, etiam cum certissimo meæ digni-
tatis & vitæ quoque ipsius dispendio.
Cum verò eodem mecum animo affe-
ctos

et os esse omnes intellexero, nihil erit
tum mecum articulatè paciscendum,
nihil accuratius cauendum & sancien-
dum: optimæ mentis conscientia mihi
hoc satis confirmante, nihil aliud ad
hos tumultus componēdos, durum me
ac difficilè reddidisse, præter vnius cō-
scientiæ, meæque dignitatis rationem.
Verum enim uerò quando id præter-
missum fuit (& aliquando fortasse hoc
Gallia nostra in suis erratis ac delictis
annumerabit, cum ad grauissimū mor-
bum depellendum nullus præstantior
medicus adhiberi possit, quam qui æ-
grotum animo carum habeat) hoc ego
saltem vobis iam tandem declaratum
compertumque volo, quod & mei offi-
cij esse puto, & ad Dei cultum, ad Re-
gis, summi mei Principis obseruantiam,
nec non ad totius regni emolumē-
tum maxime pertinere arbitror: quo
omnes sceptro regio subiecti planè id
intelligent. Atque (vt hîc fidem me-
am liberaffe videar) consilium meum
& ex consilio meam simul innocentiam
perspectam habeant. Ego rerum
mearum statum vobis primùm ante o-
culos constituam, neq; id tamen vt de
me aliquid gloriær (quoties enim id fe-

cero , toties me Deus ipse deprimet)
neq; vt vobis videar è superiore, quod
aiunt , loco verba facere tanquam re-
rum omnium potitus (ille ipse Deus
nouit, in quo totus acquiescam, in quo
præcipuè spem omnem meam repo-
nam, quo etiam nitar & omnino con-
fidam) sed potius vt duo vobis propo-
nam: primùm luctuosam horum mise-
rorum bellorum sortem: quantò supe-
rior fuerit hostium aduersum me con-
ditio: quot quantisq; copijs in me in-
uaferint, quid tandem profecerint: vt
vos affectibus vacui saltem iudicetis,
Deum vnum aduersus tot, tantasque
vires factum me tectumque non con-
seruasse sine miraculo quodam: Hoc
autem miraculum minimè futurum
fuiisset, nisi à meis partibus starent in-
nocentia, causæ æquitas atque iusti-
tia.

Deinde vt vosmetipsi statuatis, v-
trùm quæ dico timore perculsus di-
cam, an causâ aliqua sit, quare oratio-
nis blanditijs & insinuatione qua-
dam vt cogar, acerbioris scilicet
quam sum antea passus pœnæ metu:
an sola exitij mei cogitatio animum
meum

meum inflectat, an contrà id efficiat
verus calamitatum patriæ sensus: pa-
cis studium & Galliæ dignitas ac fa-
lus. Thraſonem certè quidem alte-
rum præter decorum agere viderer, si
quales exercitus quatuor abhinc annis
aduersus me comparati sint, vobis or-
dine ac singillatim recenserem: Ex-
istimaretis profectò mea me præclara,
facinora ostentare velle. Ne id verò
existimate. Non est hoc mihi propo-
situm. Atque vtinam Dux nunquam
fuissem, quando tyrocinium meum
tanto Reipublicæ detrimento & cala-
mitate constare debuit. Breuius au-
tem fecero, & ad rem ipsam accom-
modatius, si à vobis quæram quos
iam Gallia ductores ex ijs qui aduer-
sus me missi sunt, reliquos & super-
stites habeat. Intra quatuor annos
ego decem exercitus, Regis item
legatos decem vidi, eosque Regni
in toto Christiano orbe florentissi-
mi, ac potentissimi viribus & opi-
bus instructos. Si hoc à me glorio-
sæ cuiusdam captandæ gratia dici ex-
istimatis, erratis. Nam vt istam o-
pinionem ex animis vestris euellam,
ex decem illis conscriptis exercitibus

cum vno tantùm verè mihi res fuit, quem collatis signis aggressus profli-
gauit. Et in eo quidem nominatim Deus
mea opera ad ipsius perniciem vti vo-
luit. At in reliquis omnibus fundēdis,
nihil ferè laboraui, nihil egi; Illi ipsi
per se ac sua mole conciderunt prius
atq; euauerunt, quàm in meum con-
spectum venerint, eodemque pœnæ
tempore illos tum collectos, tum dissi-
patos intellexi. Angelus ipse, virga il-
ladiuina lædendi mei potestatem illis
ademit. Non sum is, cuius virtuti ac
meritis rei tantæ gloria accepta feren-
da sit, cùm nihil operæ viriumq; me-
arum ad eam contulerim. At enim quid
tandem ab illis re ipsa effectum est? Id
verò quæritote de vestris illis delega-
tis comitialibus, earum prouinciarum
incolis, in quibus pij viri religionis
ergò profugi, locum per fugij ali-
quem habent. Considerate, amabo,
quo in statu ante hæc bella illi essent,
& in quo iam sint: ac facilè inde colli-
getis, quidnam profuerit à quatuor hi-
sce annis decies centies mille hominū
in hoc ciuili furore desideratorū hor-
ribilis strages: aurifodina in tam im-
manes & prodigiosos bellorū sumptus
exhau-

exhausta: Regni totius Gallici labes & ruina: cui pænè omnes faciliùs assensu sunt, quàm si de ipsorum Ottomano- rum profligatione, & clade, aut de adiungendis huic regno omnibus Christiani orbis regnis ageretur. His diligenter ponderatis, fieri aliter non potest, quin animis vehementer afficiamini, atque animaduertatis hoc esse opus causæ extraordinariæ planè extraordinarium. Atque hîc vobis profitebor quemadmodum harum rerum cogitatio vestros oculos atque manus tantisper continere debet, vt sic apud vos statuatis, si cum Deo pugnetis, vos frustra pugnare: Sic mihi quoque ipsi manus ad Deum supplices tendendas esse, vt caueam diligenter ne hisce prosperitatibus rebusque secundis turgescam & efferar, sed earum causam ad illum potiùs vnum referam, per sua sum hoc penitus habens, si aliter facerem, Deum oculos suos aliò conuersurum, & per duos menses plus accessionis & emolumentum hostibus meis aduersus me daturum, quàm beneficij à quatuor annis & incrementi mihi aduersus hostes meos dederit. Ego verò illius benignitate confusus, id me nunquam ad-

missurum spero : & idcirco cupio ut hæc mihi scripta in toto terrarum orbe personent ac denuncient, me ad pacem tranquillitatemque huius Regni, meamque ipsius, à Rege Principe meo petendam, æquè nunc atque antea vnquam affectum paratumque esse. Equidem horum bellorum initio, rationem meæ conscientiæ, & dignitatis habui, eamque ut integram ac inuiolatam mihi per Regem seruire liceret, illi perquam summissè semper totoque pectore supplicavi. Bella autem ut nihil mihi de ea voluntate detraxerunt, sic nihil etiam addiderunt, quo fretus me difficilem & implacabilem reddam: Id ergo suppliciter & demissè eum obtestor atque obsecro. Quod autem, viri egregij, ad vos attinet, existimo certè si eum ametis, si dignitatè illius & amplitudinè, regniq; toti⁹ statum curæ cõmendationiq; habetis, si illius calamitates nostis, earumq; remedia: debuissè iis qui vestro nomine committis illis interfuerunt, præcipere, ut suas propositiones ac conclusiones, & hinc iniret, & hinc finirent: Illud adhuc ipsum vos summo opere rogo & obtestor, Mihi quidem dubiũ non est, quin **Catholicum hoc axioma in suis illis**

cōmentariis inferuerint, in vno regno
vni tanti Religioni locū esse, atq; Re-
gni fundamentū pietatē esse, quæ ibi
esse non possit, vbi Deus vario ritu &
proinde perperam colatur. Id vobis as-
sentior: ita planè se res habet & maxi-
mo meo dolore. Video equidem per-
multos qui ea de re vno ore cōqueran-
tur: at qui remedium illi adhibere cu-
rent, per paucos video. Ego aut̃ æquis-
simas sēper condiciones proposui atq;
etiam nū propono. Vsitatas ac tritas in
rebus eiusmodi vias p̃sequamur: si quæ
sunt extraordinariæ, eæ verò indagen-
tur. Et ego & oēs qui puriorē mecum
Religionē profitentur, Concilij liberi
sententiæ ac decretis semper subscri-
bemus. Ea vera via est eaq; sola, quā oī
memoria Maiores nostri eius rei tritā
reliq̃rant. Illius oīno decretis & stabi-
mus & cademus. At in aīnum suū in-
ducere eam cōsensionē à nobis extor-
queri armis posse, id sanè (ita me Deus
amet) fieri nō posse existimo. Et quidē
euentus ipse, quàm verè hoc dicā, satis
testatur ac comprobatur. Quamuis con-
scientiæ meæ rationem nullam ha-
buissem. famę certè ac dignitatis, vt ita
dicā, cōsideratio inde me deterruisset.

An-

Annō est hoc planè inauditum, eādem
vlli naturā Turcæ aut Pagano inten-
tatam vnquam fuisse, intentatam, in-
quam, Religionis nomine, priusquam
tentatum fuerit, an is ad verum Dei
cultum conuerti possit? Et tamen ar-
bitror, inimicorum meorum infestif-
simo cuique non videri me à Dei metu,
cognitione, cultuque alieniorem esse,
quàm Turcam. Nihilominus tamen
seueriùs multò & crudeliùs mecum,
quàm cum Barbaro illo agi solet. Ec-
quid, rogo, de me sentirent ac prædi-
carent ij qui Religioni Catholicæ ma-
ximè omnium adstricti sunt, si vita à
me vno modo rituque ad trigesimum
vsque annum acta viderent, me subitò
à mea illa Religione deficere, vnus
scilicet Regni expectatione? Quid di-
cerent ij, qui me fortem & constantem
hactenus viderunt ac senserunt, si me-
tu fractus & debilitatus turpiter ei-
rarem eam colendi Dei rationem, quā
ab incunabulis ipsis sum amplexatus?
Hęc sunt argumenta, quæ ad honorem
externum ac popularem pertinent. At
si rem ipsam benè penitus inspicia-
mus, quæ conscientia hæc erit, quæ
pietas & fides, cum qui ad certam Re-
ligio-

ligionis professionem ab ineunte ætate
educatus, institutus atq; euectus fue-
rit, causa & indicta & inaudita dere-
pente ad contrariam partem descisce-
re? Nunquam verò clarissimi viri,
nunquam certè Rex Nauarræus eò ad-
duci poterit, etiam si triginta Diade-
mata premij loco illi tum certatim of-
ferrentur, tum certò offerantur: ne-
dum vnus tantùm spe id cogitet in a-
nimoque habeat. At facile vt insti-
tuar. Non sum pertinax. Erudiendi
viam capeſſite: incredibiliter promo-
uebitis. Nam si præter eam cui sum
addictus, veritatis viam, aliam mihi
monstraueritis, eam infistam. Faciam
& id ampliùs, quòd ex tam multis mea-
rum partium hominibus, ne vnũ qui-
dem, opinor, relinquam, quin me du-
cem lubens sequatur. Præclarus certe
fructus à vobis ille erit & insignis, in
mea vnus salute tot hominum myria-
das Deo lucrifacere & ad Christi im-
perium adiungere. At nudis verbis vel-
le nobis satisfacere & nullis adductis
rationibus vobis persuadere nos ad v-
num copiarum aspectum percelli de-
bere, an id sit rationi consentaneum,
vos, ô viri Egregij, ipsi videbitis. Sed

hæc

hæc missa iam faciamus. Si meæ duntaxat salutis consultum vultis, vobis gratiam habeo : si verò Religionis meæ rationem mutari, nullam aliam ob causam desideratis, nisi quod metuitis ne aliquando vos ad idem vitæ genus inuitos compellam, erratis. Meæ actiones, vestræ isti suspicioni repugnant. Viuendi genus quo & cum amicis & cum inimicis tum domi, tum militiæ victor, satis multa mei animi & ingenij documenta præbet: vrbes quas teneo, & quas non ita pridem occupavi, eius rei fidem vobis facient. Non est sanè verisimile paruum hominum meæ Religionis manum posse infinitam Catholicorum multitudinem ad id amplectendum cogere, ad quod infinita hæc multitudo paruum illam manum cogere non potuerit. Quòd si hanc tam grauē causam tantillis instructis copiis tam diu sustinui ac propugnaui: quid igitur ab iis expectandum esset, qui tot tantisque opibus ac viribus armati se potentissimos meis conatibus adeò infirmis opposerent? Nihil profectò nec iudicij nec prudentiæ in hac rei gerendæ ratione inesse videretur. At id iam non agitur. Non fumenim

eo loco, vt de vobis vel benè vel malè
mereri, Deo ita volente, possim. Illius
ipſius benignitate fretus, id nec ego
vnquam tentabo, nec vos vnquam ex-
periemini. Nempe mihi ferò de morte
cogitandū erit, cū Rex ille noſter æ-
tate confectus diē extremū obibit. De
rerū igitur futurarū, quæ à nobis lōgè
remotæ ſunt, euentu, ne adeò labore-
mus, vt præſentes, quæ magis vrgent &
maximè noſtra inter ſunt, negligamus.
Deus eorum oīum, qui in Gallico ſtatu
res nouas moliri poterant, confilia pe-
nitus aperuit: mea quoq; ille ipſe oībus
patefecit & illuſtrauit: Atque ita planè
vt nulli veſtrū, totius etiā Gallix nulli
ea lateant, & obſcuræ ſint. Annō miſe-
rū & hoc dolēdum eſt, neminē eſſe cu-
iuſcunq; vel fortis vel ætatis hominē,
qui tantū malū nō videat, qui arma hæc
non deteſtetur, clamoreq; ac conuitiis
pſequatur, qui ea nō appellitet febrim
continua, ac publico ſtatu ſuneſtam:
Nullū tamē hæten⁹ extitiſſe qui vel hi-
ſcere voluerit ad remedij aliqd huic tā
graui malo adferendū! Nullū in toto il-
lo Bleſenſi cœtu tantū animi habuiſſe,
vt ſit auſus ſacrū illud Pacis nomē pro-
ferre: Nomē, inquā, Pacis ſacroſanctū
cuius

cuius effectu atq; obseruatione huius Regni amplitudo & salus continetur. Hoc ergo (viri clarissimi) habetote admirabilem hanc & fatalē vācordiam certissimum esse omnium, quæ à Deo dantur, huius regni occasus atque interitus augurium. Totus hic status grauissimo iam pridem morbo afflatur: Id nullus non videt: ex omnibus signis, tanti mali causa, & fons iudicatur bellum ciuile: Morbus profectò pænè insanabilis, ex quo vix vnquam vlla Respub. conualescere omninò & sanari potuit: aut si conualuit, si hæc apoplexia illam planè non oppressit, afflixit, perdidit: At in Paraly- sim certè desit, cum dimidij corporis perniciæ. Ecquod autem remedium? Nullum sanè aliud, nisi pax, quæ in medio hoc regno politiam constituit, quæ politix beneficio, vires illi naturales restituit, quæ eiusdem politix opera & vi, contumaces ac prauos humores expellit, corruptos purgat, eosq; succo, & sanguine incorrupto, nimirum rectis cogitationibus, consiliisq; ac studiis saluberrimis replet: quæ denique vitam illius fouet. Illa igitur pax, pax, inquam, illa à Deo Opt. Max. summo studio

studio petenda est, quippe vnicum tam
afflicti & deplorati status remedium,
& sola illius certa que sanatio. Quia
aliud remedium quaerit & adhibere co-
gitat, non remedium quaerit, sed vene-
num. Quamobrem vos omnes hoc scri-
pto Catholicos, & oro, & obtestor, siue
eos qui in debito Regi officio, ac fide
perstiterunt. Siue eos qui ab ea defece-
runt, vos omnes ego appello vt Fran-
cus Francos. Ego vos imploro atq; ad-
hortor, vt huius status misereamini &
vestri etiam ipsorum, qui cuniculis il-
lum & machinis suffodientes, nulla
vnquam arte effugietis, quin eius rui-
na obruamini. De me autem, etiamsi
vi me cogatis ea videre, pati & facere,
quaeritis armis nec videre, nec pati,
nec facere possim, quanquam mihi
mors ipsa millies oppetenda sit. Vos
tamen obtestor iterum ac deprecor,
vt iam tandem exuatis miserum istud
ac mortiferum studium consilium que
belli ac violentiae, quaeritis clarissimum
hoc & potentissimum regnum miser-
rimè discerpunt ac dilacerant, quaeritis no-
strum alios quidem inuitos ac repu-
gnantes, alios autem pernimum vo-
luntarios à nostro in Regem officio di-
C strahunt,

strahunt, quæ nos mutuis ciuium vul-
neribus ac cædibus cruentant, quæ
nos iam toties externis deridēdos præ-
buerunt, & tandem diripiendos at-
que mancipandos etiam præbebunt:
Vos, inquam, moneo & rogo, vt
omnes acerbitates, similtates, atque
odia deponatis. Pacis verò, concilia-
tionis & consociationis, obedientiæ,
ordinis ac concordia his bellis inter-
ruptæ, studia consiliaq; repetatis, qui-
bus minimæ quæque ciuitates maxima
tandem imperia euadunt: quibus et-
iam ipsis Francicum hoc Regnum ne
longè abeamus, tamdiu stetit ac flo-
ruit, de Christianorum imperiis lon-
gè primum ac potentissimum. Cæte-
rum, quanquam ego sexcentas de tota
Guifiorum gente conquerendi occa-
siones priuatim habeam, Guifiorum,
inquam, mihi propinquorum, & ita
propinquorum sanè, vt excepto gene-
ris Borbonij, vnde sum oriundus, co-
gnomine, nullus vsquam propinquo-
res habeam: quanquam etiam Gallia
tota in vniuersum, plures quam ego
grauioresq; de iis ipsis conqueren-
di occasiones habeat: D E V M ta-
men ipsum testor, quantum animo ce-
perim

perim dolorem, cum illos vidi eam
fuisse ingressos viam, unde animus
mihi certò præfagiit, cum aliqua sui
nominis laude & glorioso fælicique
euentu nunquam egressuros. Ille ipse
DEVS mihi sit testis, cum eos Re-
giæ Maiestatis ministerio, vtiles ef-
se atque opportunos nossem, (Ad-
dam etiam meo ipsius, cum non me-
diocri iis honori sit cognatione me
attingere, quippe quos & loco & di-
gnitate antecellam) quantopere fuis-
sem delectatus, si quas & multas &
magnas corporis atque animi dotes
à DEO & naturâ consequuti sunt,
illas ad eorum, quibus officium & ob-
sequium debent, amplitudinem con-
tulissent: cum eos aliorum praua con-
silia in contrariam partem impellant.

Et quidem cæteri omnes, præter
me vnum, illorum calamitatem ride-
rent, summaque voluptate afficeren-
tur, si Regis indignationem, edicta
atque arma ad exitium eorum conuer-
ti viderent; Ego verò id facere ne-
queo, nec etiam facio, nisi quòd ex
duobus malis minus eligere cogar.
Me igitur ipse liberè primùm compel-
labo, deinde illos ipsos, vt nullâ postea

excusationem adferre possimus: Ne-
ternostrum villo successu animo stol-
lat. Ad me quidem quòd attinet, etsi
in hoc postremo bello plus beneficij,
& auxiliij, quàm in superioribus omni-
bus à Deo acceperim, cumque aliæ
duæ factiones (quæ, malùm, ista est in-
felicitas, vt eas sic appellare oport-
teat?) plurimùm debilitatæ sint: mea
verò confirmata & aucta etiam esse
videatur. Scio tamen, cum ab officio
meo discedam, Deum non amplius
præsensem ac propitium mihi futu-
rum. Ab eo autem discedam, quan-
do nulla graui iustaque de causa, sed
vltro, & pro animi tantùm libidine,
meum illum Regem adoriar Regni-
que tranquillitatem perturbabo. Idè
quoque de illis omnino sentiendum,
qujà quatuor hisce annis præteritis ar-
ma paci prætulere, qui primi quie-
tum hoc regnum mouerunt, & ter-
tia istam factionem Francorum no-
strorum, atque auorum quoque suo-
rum fide tantoperè indignam excita-
uerunt: cum Deus ex iis quæ nuper e-
uenerunt, planè ostenderit, ea sibi mi-
nimè omnium grata esse, quæ illi mo-
liti fuerunt. Cumque Regis animum
ad

ad consuetam illam, & multis testi-
moniiis confirmatam clementiam
commouerit, vt id suis quoque scri-
ptis profiteretur, conquiescant illi ali-
quando: satis superque malorum nos
omnes, tum intulimus, tum pertuli-
mus. Totum quadriennium ebrij, in-
fani, furiosi etiam fuimus: Anne hoc
quidem satis est? Non satis pœnarum
Deo adhuc dedimus, quotcunque, &
quicunque etiam simus, vt ex nostro
illo tam diuturno grauique veterno
aliquando excitemur, ad sanio-
rem mentem redeamus & nostras illas fu-
rias comprimamus? Adhæc si mihi
hoc licet, vt ego quippe summissus ac
fidelissimus Regis subditus meam
hac dere tota, neq; opinor, ineptam,
aut absurdam sententiam aperiam,
proponamque iis quos Rex in confi-
lium adhibet: Ecquis, rogo, vnquam
audiuit imperium vllum diu stare pos-
se, in cuius venis ac visceribus duæ di-
uersæ factiones hæreant, eæque arma-
tæ? Quid igitur hoc Regno fiet, vbi
tres, tanto animi ardore & pertinacia
conflictantur? Quanam ratione Regi
persuaderi possit, vt bellum ciuile sus-
cipiat, & eodem tempore aduersum

duos? Nullum quidem certè exem-
plum, nulla historia, nulla etiam ratio
vsquam extat, quæ inde felicem exitû
illi polliceatur. Pacem faciat necesse
est, eamque vniuersam, vnà cum suis
omnibus vtriusque, tum partis tum
Religionis ciuibus: aut, eos saltem
colligat, sibi que reconciliet, qui à de-
bito ipsi officio & cultu recesserint.
Atque hîc, hîc quæso vnusquisque de
mea mente atque animo iudicet. Sic
ego scilicet iniuriam pro beneficio
rependo, sic etiam Regē in ciues suos,
qui ad præclaram istam conspiratio-
nem se applicarunt & adiunxerunt in-
flammare cogito. Quanquam tamen
hoc (viri præstantissimi) si cogitarem,
& Regi in summas angustias adducto
omnia mea officia & obsequia præ-
starem (id quod sanè, si mihi impera-
uerit, faciam) nemini vestrû dubium
est, quin ego (quantum quidem de re-
bus humanis conici sperari que po-
test) multa factiosorum istorum con-
silia conturbare atque inuertere, ma-
gna etiam ipsis negotia exhibere pos-
sim.

Nunc

Nunc omnes huiusce Regni ciues, qui
nostrarum insaniarum & intemperiarum
spectatores tantum fuerunt, ap-
pello: Appello & nostram nobilitatem,
totum Sacerdotalem ordinem, nostras
urbes, populum etiam nostrum: cum
iis mihi iam sermo esto.

Considerent enim & cernant ani-
mo, quod precipites feramur: quid Gal-
lia nostra fiet: quanam futura sit huius
Regni facies, si huic malo nullus mo-
dus statuatur: quo loco & numero e-
rit Nobilitas, si Gallici Regni admini-
stratio mutetur, ut proculdubio mu-
tabitur, (& certè iam mutari videtis)
si urbes aduersariorum metu cogan-
tur maioribus intra mœnia præsidii
ac duplicatis viribus se firmare, nul-
lius cuiusquam imperium pati, & ex
vna Monarchia, plures Democratias,
Heluetiorum more, & exemplo con-
stituere.

Nemo ciuium, sanè quidè ita mihi per-
suadeo, eo animo est: Sed bellum nec sine
meo dolore maximo, eos ad id tandem
impellet. Iam nunc mali huius initia
nasci videmus, primo quidem aspectu
suauia, & specie blanda, qua optimus

& fidelissimus quisque civis fascinari se, & perverti facile patietur. Quenam conditio vrbes manet, cum specioso quodam, sed vano libertatis nomine, veterem splendidissimi atq; amplissimi huius status disciplinam ordinemque subuerterint? Cum vniuersam Nobilitatem sibi infestam, Plebem inuidam, simul & direptioni ac populationi auidissime inhiantem, quippe in ipsarum scrinijs atque officinis innumeras opes, immensos etiam thesauros animo fingentem habuerint? Quid agem præcipui & clarissimi quique viri, qui suas omnes dignitates & magistratus quos gerunt, siue in quæstorio ministerio, & in Acratio, Fiscoq; Regio, siue in Iure dicendo, aut in Politia Publicaq; rei administratione, aut in re militari ex Mõarchie statu obtinet, nec non potissimã domesticarũ facultatũ partẽ in pub. illis muneribus constituunt? At id omne ipsis perit Monarchia. Quis liberũ itẽ tutumq; illis commercium dabit? Quis eorum possessiones, periculo in agris liberabit? Quis iustitiæ authoritatem conseruabit? Quenam erunt eorum decreta? Quis illorum exercitibus præficietur?

Quis,

Quis, vt semel dicam, ô cæci miserique homines, in tanta rerum omnium perturbatione ordo futurus est? Hic furor, credo, vnum aut alterum etiam mensum vigere poterit; non aliter quàm dicitur febris ægrotum ad tempus aliquod fouere. At putare vllam societatis cõitionem atq; imperij formam, iracundiæ & vindictæ fundamentis firmissimè inniti, diutissimeq; stare posse: id verò nullo prorsus pacto fieri potest, cum nec visum, nec lectum vsquam sit, mutationem alicuius imperij factam vnquam fuisse, sine vrbum quæ præcipuum sunt illius firmitas & robur, labe ac perniciè. Tu verò Popule, cum Nobilitas tuæq; vrbes in contrarias partes distractæ erunt, quis tranquillitati atque otio relictus erit locus? Tu, inquam Popule, vberimum Regni horreum, huiusce status fœcundus ager; cuius labor, Principibus cibum, sudor potum, artificia cultum, industria omne deliciarum genus prolixè cumulatèque supeditant, ad quem tandem confugies, cum tua te nobilitas proteret & conculcabit, cum tuæ vrbes immanem pecuniam à te exigent? ad Regemne, qui

nec his, nec illis pro suo iure imperabit? Illius iustitiæ Consiliarij & Administrum vbinam gentium tunc extabunt? Præsidium prouinciarum quæ tunc potestas? Urbis præfectus quid iuris & autoritatis in nobilitatem habebit? Inter Nobilitatis Principes quid tunc ordinis? Miseria, videlicet, confusio, vitæ perturbatio, magna vbiq; calamitas. En bellorum nostrorum fructus! Nullo autem obliuionis vitio Ecclesiasticos prætereo, sed de ijs nominatim verba facere nolo, veritus, ne meam autoritatem defugiant, infestiores me sibi aduersarium arbitrati, quàm re vera sim. Enimuerò, vt apertè dicam quòd res est, longè maiorem de eiusmodi ordine, quam de duobus Franciæ reliquis conquerendi occasionem habeo. Sed id parui refert, cum in toto eorum grege multi sint minimè mali. Quòd ad illorum verò professionem & religionem attinet, equidem nonnullis in capitibus sum illis contrarius, in nullo verò inimicus. At vna omnes mente, vnoque ore consentimus, cum in alijs quibusdam, tum in eo maximè, in quo de Ecclesiæ Gallicanæ priuilegijs ac tributorum immu-

nita-

nitatibus à Pontificū vsurpatione vindicandis agitur : vtcunque se res habeat , quanquam omnes in eos inueniendi & inuadendi etiam causæ mihi non deessent , eas tamen omnes communis concordia causa , & grauissima mei erga Regem publicamque vtilitatem officij consideratione adductus , voluntaria quadam obliuione conterrerem . Interim quid illi cogitant aut sperant ! Bellumne facere , simulq; decimas soluere in ijs locis , in quibus plurimum possunt ? Esto , ita sanè . At in ijs in quibus autoritate & potentia valeo omnia ferè ex ipsorum bonis vsurpabo , eiq; vsurpationi mederi nulla iam ratione possum , sed temporis progressu , cum omnia mutuis dissensionibus flagrabunt , qua se conditione fore putant ? Animum , rogo , aduertant , quò euadant nostræ vrbes , nostri populi , nostra nobilitas , & cum animis suis etiam atque etiam reputent . Illi maxime quibus pietas commendationi est (esse certè debet) an aliquid sit in rebus humanis , pietati æquè contrarium atque vitia , morum deprauatio & immodica rerum omnium intemperantia . Ecquid verò sit , quòd plura
gra-

grauioraque vitia maiorem deprauationem, atque intemperantiam efficiat, quàm effrenata bellorum omnium licentia? Hoc mihi præterea diligenter expendant ij, qui non alia via tantas opes, opibus tantis cumularunt atque adauerunt, quam pace, quàm ordinis conseruatione, quàm obedientia priscis Regibus præstita, quàm Religione: quantò deteriori in posterum conditione futuri sint, bello, perturbatione ordinis, impietate & seditiosa ista contumacia, aut si ita maui, cōtumaci ista & funesta seditione. Sed enim compellatis speciatiim singulis hoc etiam generatim addam: Si Dei beneficio omnia Regis nostri consilia & actiones prosperè, vt spes est, procedant, isque omnes Regni factiosos ciues vincat & subigat, quanquam victor, miser tamen est, si ab ijs omnibus, quas commeruere, pœnas repetat! Quid enim! maximam vrbium partem, infinitum ciuium numerum pœnamerita, & debita multari? Nimis certè miserum hoc, acerbum & calamitosum etiam nimis hoc fuerit. Calamitas est, furor est, quem Deus in hoc Regnum immittit, vt peccatis nostris ~~plectamur,~~
mur,

mur, sed hæc nobis obliuione delenda,
hæc etiam condonanda sunt, nec gra-
uius stomachandum cum nostris popu-
lis & viribus, quàm cum furioso, dum
obuium quælibet percutit, quàm cum
infano, dum nudo corpore vagatur &
circumcurfat. Quòd si è contrario cõ-
iurati isti suas adeo vires confirmant,
vt eas Regijs viribus obijciant & Re-
gi ipsi obstant (vt certè id facturi vi-
dentur, valdeque metuo ne illius pa-
tientia sit præcipuum illorum robur,
Deo fortasse volente seuerius in nos
animaduertere, adeò vt valdè dubium
quidem sit ac incertum, quo tandem
loco & ille ipse & nos futuri simus.)
Quid de Francis nostris dicemus? Quæ
enim hæc est ignominia nostros Reges
à nobis expulsos & fugatos esse? Ma-
cula certè, qua nunquam Maiores no-
stri nomen suum contaminarunt. Et
qua potissimum laude reliquos omnes
torius Christiani imperij clientes &
subditos superare longè videmur. At-
enim, annon iniquissima est hæc mea
fors & infœlicitas maxima, qui otio-
sus hæc omnia spectare cogar? Ad ar-
ma sum necessitate summa adactus: in
quos ea iam conuertam? in Regemne?

Ad

At diuino instinctu afflatuque concitatus, meam ipse causam aduersus coniu ratos suscepit. Cur eos in extremam desperationem adducam! Cur ego qui pacē palam prædico & hortor, Regem aduersus eos irriter, & mearum copia rum quæ illos tantopere angunt & sollicitos habent, cogitatione, illi voluntatem, his spē recōciliationis adimam? Et hoc est vnū quod me maxime angit. Nam si quietum & otiosum me spectatorem præbuero, illi qui iam non consilijs solūm & studijs, sed armis etiam & castris dissident, aut redibunt iterum in gratiam, in mei meorumque omnium, quod ad poterunt perniciem, ut bis iam terue euenisse memini, aut Regis vires ita debilitabunt, suas contra ita confirmabunt, ut illo afflictō & iacente parum admodum roboris atque animi futurum sit, ad impediendum, quo minus & ipse affligar & totus iaceam. Sic autem (Egregij viri) vobiscum ago, quippe quos sciam, valdeque multum doleam; non eodem omnes animo studioque mecum affectos esse. Edicta à Rege Principe meo promulgata, cū alia, tūm postrema fatis palam faciunt, ex comitialibus illis

illis delegatis , nonnullos , atque a-
deo plerisque omnes , certis qui-
busdam hominibus addictiores quàm
Regi ipsi fuisse. Quòd si quid iudicij
in vobis est , idem planè vobis quod
mihi , persuasum erit , non me tan-
tùm , sed Regem etiam , deinde ter-
tiam istam factionem , necnon vos i-
psos , tum vniuersos tum singulos in
summo rerum discrimine versari. Nè-
pe nos in eadem omnes domo , eaque
valde ruinosa , sumus. Nos eadem nau-
ui , quæ varijs agitata procellis à nau-
fragio non longè abest , inclusi simul
omnes , continemur : neque vllum re-
stare tamen aliud remedium videtur
nisi pax , quæ tandem cunquæ aliud cõ-
miniscamur & exquiramus. Quæ qui-
dem cùm ita sint , ego tum melior tum
præstantior (id enim verè dicam) tum
gravioribus quàm cæteri omnes iniu-
rijs affectus , pacem nihilominus à Re-
ge summo Principe , omnium nomine
peto : qui alio quàm omnium nomine
pacem vel petierit , vel fecerit , is
profecto pacem non rectè nec petie-
rit nec fecerit. Atque huius rei gra-
tia profiteor me difficilem minus mo-
rosamque fore , vel millies , quàm
fui

fui vnquam, si tamen vnquam fui. Ego posthac mea in Regem obedientia atq; obseruantia volo cæteris omnibus ad omnem officij & obsequij rationem exemplo esse. Cæterum ijs iam toties propositis à me atque expositis, quæ meierant officij, & nostræ quoque omnium vtilitatis, hoc tandem edictum volo, illis primum qui Regis partes sequuntur, nisi huic sancto salutarique consilio assenserint (non de bello quidem cum factiosis, cum Lotharingis, cum Parisiensibus, Aurelianensibus aut Tolosatibus gerendo, sed cum ijs, qui paci & debitæ Regi obedientiæ omni studio conatuque intercesserint) omnium calamitatum, quæ Regi & Regno inferentur, culpam in eos solos conferendam: Me verò ab hac culpa, non solum sed à mea etiã erga Regem fide liberum omnino esse, à cuius videlicet fama & capite omnem labem & periculum pro mea quidem parte iam depello, & in posterum etiam, velit nolit, depellere conabor. Quantum autem ad eos attinet, qui istius coniurationis (quam specioso sacræ vnionis nomine tegunt ac velant) nomen adhuc causamque retinent: Ego illos vt Gal-

los Gallus ipse obtestor, atq; ijs etiam
libenter imperarem: id enim pro meo
iure posse videor apud eos, quibus ho-
nor est, mihi cognatione coniunctos
esse, & cuius imperia exequi, ipsorum
etiam Patres in magni beneficij & gra-
tia loco, certè scio, posuissent. Quod si
tamen eo modo ijs non imperem, faci-
am saltem, post Regem, vt primus Prin-
ceps & primus Gallia magistratus si-
bi caueant & consulant: detrimentis
suis & cladibus iam acceptis contenti,
quiescant: priuatas suas rationes pub-
licis posthabeant: animi affectiones ac
dolores, controuersias, vltiones atque
cupiditates honorum, & ambitiones
suas, Gallia Parentis suae vtilitati, offi-
cio Regi debito, & nostrae suaeq; ipso-
rum tranquillitati condonent. Si se-
cus fecerint, Deus, vt spero, Regis ci-
ram non ita omnem abiciet, quin su-
um illud tam praclare coeptum opus in
eo perficiat, illique hanc mentem in-
ijciat, vt suos clientes & seruos, ad se
breui arcessat & me in primis qui nul-
lum alium honorificentiorum titulum
appeto. Atque ad eum hanc ob causam
accedens, plane confido, satis me viri-
um & ruris habiturum ad opem illi fe-

D

tent-

rendam, vt factiosorum memoriam, & medio, & totam illorum factionem & Gallijs faciliùs feciliùsque delere possit. Postremò cùm in hac tam expressa & clara mei consilij institutique testificatione, quod mearum fuit partium, præstiterim: si tum hos, tum illos animaduertero, vel ita languidos & inertes, vel tam malè erga Regem Regnumque animatos, vt eorum nemo commoueatur atque ad suum officium excitetur: Ego Deum actionum mearum, tum præteritarum testem & confcium, tum futurarum adiutorem ac moderatorem appello: atque vt Regi prorsus addictus & deditus, animo verè Gallus & primi Franciæ Principis honore, quo ornatus sum, dignus. Deum atq; homines obtestor, quanquam omnes & omnia ad huius regni perniciem coniunctis animis & armis conspirauerint, me tamen vnum, etiam cum certissimo vitæ ipsius, atque adeò decies mille, si tot mihi à Deo datæ essent, vitarum discrimine, tum perniciem illam à regno depellere, tum impiam illam conspirationem restinguere conaturum. Atq; omnes cuiuscunque ordinis & conditionis homines qui
quidem

quidem pio hoc patriæ liberandæ ser-
uandæque desiderio tenebuntur, huc
inuito & appello, sperans, si mea con-
silia Deo iuuante successerint, me quã-
tum animi & fortitudinis ad rem susci-
piendam edidero, tantum me fidelita-
tis, post rei euentum, habiturum: Cùm
scilicet meam Regi obedientiam. Pa-
triæ officium, mihi ipsi tranquillita-
tem & lætitiã vnà cum bonorum o-
mnium libertate reddidero. Cæterum
tantisper dū Dei beneficio Regi sum-
mo meo Principi licuerit Regni sui ne-
gotijs prouidere, atq; pacem, quæ tan-
topere est necessaria, restituere: Ego
qui hanc dignitatem sum consequutus
vt primas sub illius imperio teneam,
profiteor ac prædico, si illi absentem non
possum tam egregiam operam nauare,
vt eum toti suo Regno ac pristinæ di-
gnitati planè restituam, saltem me ali-
qua ex parte effecturum in ijs locis in
quibus autoritate & viribus plus va-
leo, vt illius dignitas atq; autoritas a-
gnoscat. Et quidem ea potissimum
gratia omnes cuiuslibet ordinis, con-
ditionis, & religionis, tum nobiles, tum
oppidanos, eosque seu Ecclesiasticos
seu plebeios, qui in tam præclaro qui-
dem,

dem, necessarioq; facinorę efficiendo,
suam voluntatem & operam ad meam
aggregare atq; accommodare volent,
in meam fidem clientelamq; recipio:
nequaquam passurus, illorum siue cor-
poribus, siue fortunis, vllam omnino
iniuriam vel minimam fieri, aliterue
cum ijsagi, quàm in placidissima pace
& ex Regni constitutionibus patrijsq;
institutis agi consuevit. Quanquã au-
tem ego præ cæteris omnibus cum a-
cerbissimo animi sensu & dolore tan-
tas in Religione cõtroversias videam,
ipseq; aliorum omnium præcipuè vnus
remedia exoptem, agnoscens tamen ea
non ab armis & violentia, sed à Deo v-
no & expetenda & expectanda esse: a-
pud eum palamq; testificor, & ad hanc
testificationem confirmandam ac fan-
ciendam ego meã fidem & dignitatem
(quas diuina gratia integras hæctenus
& illibatas conseruauit) propignore vo-
bis trado, quemadmodum non sum an-
tea passus vllis me artibus aut viribus,
ad aliam ab ea, quam huc sum vsq; am-
plexus Religionem adigi: sic etiam nec
perpessurum nec permissurũ vnquam
vt Catholici præter voluntatem in Dei
cultu quidquã admittere vel Religio-
nem

nem suā minus liberè exercere cogan-
tur. Hoc praterea edico ac pro certo
polliceor, nec consensurum, nec con-
cessurum me in ijs vrbibus quæ consi-
liorum & studiorū societate coniunctæ
mecum fuerint atq; cōsenserint, quæ-
que regię ac meæ voluntati morigeras
se præbuerint, vt quidquā prorsus im-
mutetur, nec in politico statu nec in Ec-
clesiastico ritu, nisi quaten^o priuata v-
niuscuiusq; libertas publica q; trāquil-
litas & salus id requirere videbantur.
Recipiens iterum in meam tutelam &
præsidium, tum Catholicos ipsos, tum
Catholicorum & Ecclesiasticorum ma-
ximè facultates, quippe à multis annis
edoctus, & quod maius est expertus, Po-
pulos opinionū varietatibus distractos
in pristinam concordiam, & ad eandem
colendi Dei stabiliendæq; in vno im-
perio pietatis, rationem reducendi, vi-
am hanc vnicam esse & veram, nempe
lenitatem, pacem, optimaq; pietatis &
iustitiæ exempla: non autem bellum,
violentiā, perturbationem vitæ &
rerum omnium confusionem, vnde o-
mnia vitiorum, flagitiorum & calami-
tatum genera consequantur.

Castelleraldi quarto die Martij, 1589.

*DECLARATIO RE-
GIS NAVARRAEI, CVM LIGE-
rim flumen traiceret, Regi operam
studiumque naua-
turus.*

HENRICVS Dei gratia Rex Nauar-
ræ, ijs omnibus, qui hæc lecturi
sunt, salutem. Cum summo & singu-
lari Dèi Opt. Max. beneficio dignita-
tis hoc simus consecuti, vt nati fueri-
mus primus Regij sanguinis princeps,
primusque Franciæ patricius, quem
natura ipsa ad Regem suum defenden-
dum docet ac instruit: quem etiam &
Lex & fides, religioque officij ad Re-
gni huius statum conseruandum ob-
stringunt: cùmque sit ipso rerum e-
uentu & experientia vnicuique planè
perspectum & exploratum, factiosos i-
stos, quocunque tandem fidei & Reli-
gionis nomine facta sua tegant, nihil
aliud quàm Regis & caput & coronam
spectare: nihil item aliud quàm huius
imperij dissipationem atque vsurpa-
tionem machinari, vnde non potest
non consequi rerum diuinarum at-
que humanarum confusio, omnis or-
dinis, politicæ & iudiciorum euerfio
extre-

extrema, & singulorum & vniuersorum huius regni bonorum ciuium calamitas ac perniciēs, quantam omnes animo prospiciunt, & tacita pietate deplorant, atq; iam ad eò plerique in suis bonis, vita, honoribus ac libertatibus re ipsa sentiunt.

Nos idcirco à Deo, natura & Lege ad rem tantopere necessariam inuitati ac perpulsi omnino decreuimus, vitam, opes, & facultates omnes adhibere, ad autoritatis, Regiæ restitutionem ad huius Regni instaurationem, ad bonorum illius incolarum ac ciuium (quantum quidem animo conniti, quantum labore contendere, quantum opinionibus & viribus nostris consequi poterimus) conseruationem liberationemque aduersus eos omnes, qui tam apertè Regis ipsius sanguinem & vitam petiuerunt, qui de Regni vsurpatione cogitare conspiraque ausi fuerunt, quique tot tamque verè miseros & miserandos populos, quos Deus sacrosanctis huius imperij legibus, à tam multis seculis pro sua benignitate coniunxerat & seruaauerat, ad vniuersam pæneque inuitabilem perniciem & exitium adduxerunt.

Profitemur nos in hostium numero
nec habere iam, nec habere in poste-
rum velle, nisi eos tantum vnos, qui
suis conatibus & effectis ipsi sese Re-
gni huius hostes palam ostenderunt:
qui quantum animis quidem & armis
efficere potuerunt, Regis summi Ma-
gistratus à Deo constituti, & genti Gal-
licæ antea consecrati nomen extinxe-
runt atque delêrunt: qui **Senatus Cu-
riasque** supremas exauctorarunt, o-
mnique in dicendis sententijs, ac mo-
deranda Reipublicæ libertate, digni-
tateque spoliarunt, eò furoris ac insa-
niæ abrepti, vt præcipuos & clarissi-
mos ei⁹ ordinis viros crudelissimè tru-
cidarint, quorum dignitatem & salu-
tem siue ob amplissima, quibus perfun-
ctierant, munera, siue ob maxima, qui-
bus Remp. affecerant merita, ne ipsi
quidem latrones, Barbari & immanis-
simi quique humani generis hostes ap-
petere voluissent: quique huius regni
sigilla, sancta illa & augusta iurisdic-
tionis summæ instrumenta perfrege-
runt ac consciderunt, tanquam iusti-
tiam ipsam, quantum quidem in se est,
violantes, & ex re sacratissima profa-
nam facientes: qui denique omnia ita
per-

permiscuerunt ac perturbarunt, vt
in his omnibus locis in quibus domi-
nantur, rerumque exanimi sententia
potiuntur, nihil aliud vigere, & lo-
cum habere videatur, nisi direptio, cæ-
des, furor, insolentia, populorum va-
stitas, vrbium cadauera, luctus & la-
mentatio, in omnibus familiis incen-
dium, & exitialis omnibus in rebus la-
bes & horror.

Istis autem, iusta hæc arma iustè op-
ponimus: Illis ipsis bellum infestum
indicimus, & aduersus eos, inuitamus
& obtestamur veros omnes Francos,
Regi fideles, patriæ suæ amantes, & o-
ptimarum legum studiosos, vt suis tum
votis, tum armis præsto nobis sint. Qui
planè persuasum certumq; habemus,
Deum nobis propitium fore, atque pro
sua bonitate summa, vt nos imperio
& autoritate Regis instructi, merita
eos debitaque pœna multemus, futu-
rum: nec non tot mala, falsa bonorum
specie patrata, tot etiam sacrilegia at-
que impietates, sacro pietatis ac iusti-
tiæ nomine admissas, non diutius inul-
tas impunitasque laturum.

Veruntamen quanquam minimè
dubitamus, quin multi se in horrenda

hæc flagitia induerint, alij furore præcipites acti, nonnulli iusto metu victi, plerique verò malis factiosorum artibus potiùs subornati, quàm propria malitia perfidiaque impulsì (hoc enim animũ nostrũ inducere non possumus, Francos nostros à perenni illacõtesta taq; virtute maiorũ ita turpiter degenerasse, vt consultò & cogitatò fidem suo Principi debitã, hoc est, hæreditatẽ patrimoniumq; paternũ eiurare ac nefariè prodere velint.) Nos ideò pro eo, quo tenemur innocentes à nocentibus quoad fieri poterit secernendi & gladio iusto ac legitimo (quem Deus nobis tradidit ad officium Regi summo nostro Principi præstandum, eiusq; subditos tutandum cum summa animi moderatione & æquitate) vtendi desiderio, testificamur ac denunciãmus omnibus prouinciis, vrbibus, ciuitatibus eodem inter se iure & communitate sociatis, Ecclesiasticis, Nobilibus, Magistratibus, Ducibus, militaribus viris, ciuibus, oppidanis, aliisq; oĩbus, cuiuscunq; gradus, personæ & conditionis hominibus, vt à nefaria ista hostium qui hoc imperiũ ita diuexant & exagitant, societate se quamprimũ segre-

gregent, summaverò cōfensione, piaq;
conspiratione Regiæ maiestati cedant
ip̄iusq; fascibus se submittant, & suæ
fidelitatis, veri q; ac perpetui obsequij
fidem illi certissimam faciant. Illos e-
nim (si præsertim hac de re nos rectè &
tempestiuè certiores fecerint) tum de-
mū diligenter conseruabimus pro ea
quam à Rege consecuti sumus, & quam
ad illius voluntatē ac nutum omnino
conuertere & accōmodare studemus,
authoritate. Quòd si nihilominus hoc
aspernati, aut pertinaces aut negli-
gentes se præbuerint, quæ ipsis mala
& clades armorum violentiâ importa-
buntur earū oīum causam inuidiamq;
à nobis detestamur ac deprecamur, eā-
que in ipsos meritissimò transferimus:
dignissimos certè, qui in iustissimè pœ-
næ societate cum illis veniant, quorū
iniustitiam & violentiam, aut consen-
sione aut dissimulatione cōprobarunt
& confirmarunt.

Proinde fidorū Regis subditorū &
illius obsequio addictorū, nec non eo-
rum qui se illi reconciliabunt, & qui
adeius authoritatem maiestatemque
defendam, cum ipso vtiantea cō-
spirabunt, omnium absq; vlla perso-
narum

narum vel acceptione vel exceptione, opes, vitam, dignitatem, libertatē, religionem & liberum Dei cultū conseruare statuimus: Ac speciatim Ecclesiasticorum, quorum eō maiorem curam suscipere volumus, quò grauioribus, & frequentioribus belli iniuriis, vt plurimum expositi sunt: Ita tamen, vt meminerint pacem & concordiam colere, & in suis se finibus modestè continere: cum eorum contrà nonnulli & maximo sanè cum suæ professionis probro, harum se turbarum ac discordiarum faces & instrumenta præbuerint.

Eoque nominatim hoc interdici-
mus iis omnibus, qui in castris nostris
merent, & in persequendis hostibus
nobiscum faciunt, nequid audeant &
aggrediantur aduersus fideles Regis
subditos ac seruos, aliosque, qui, vt
modò dictum est, cum eo in gratiam
redierunt, suaque studia & arma con-
iunxerunt, cuiuscunque sint sortis &
conditionis. Ac præcipuè aduersus
Ecclesiasticos, & loca sacris eorum fa-
ciendis destinata, in quibus vetamus
vllam iis moram impedimentumue
inferre. Qui secus fecerit, & hoc man-
datum

datum temerè violauerit, is sciat se
grauissimas suæ temeritatis poenas
daturum, pro rei quidem natura & dis-
ciplinæ militaris à nobis constitutæ
seueritate. Sicuti quoque summo stu-
dio præcipimus, & pro nostro etiam
iure imperamus nostris Legatis, Gu-
bernatoribus & aliis denique omni-
bus, qui alicui oneri atque officio præ-
sunt, vt in sua quisq; Prouincia ac mu-
nere in eam rem, quam mandamus,
diligentissimè incumbant, ea lege atq;
omine, vt ductores & ordinum Præfe-
cti, siquid ipsorum aut incuria, aut dis-
simulantia perperam acciderit, cul-
pam ipsi omnem præstaturi sint.

Et tamen nihilominus omnes fide-
les Regi summo nostro Principi sub-
ditos ac seruos, quocunq; loco &
conditioni sint, & qui (nuntio nefariæ
isti coniurationi remisso) Regis nunc
partes sequuntur, vt dictum est, com-
mone facimus, quò probi ab improbis
faciliùs secernantur, & malis occur-
ratur, quæ negotio longè minori tan-
tùm cogitata præpediuntur, quam
iam admissa resarciuntur, vt se in fi-
dem & clientelam nostram maturè
conferant, itemq; nostrorum Lega-
torum,

torum, Rectorum atque Magistratuū,
quorum autoritate & opera sibi cō-
sulatur, & ab omni damno atque peri-
culo caueatur: acceptis libellis fidei
pub. testibus, com meatibus, & aliis e-
iusmodi ad securitatem præstandam
necessariis diplomatis. Ita tamen,
vt Regis ac illius Legatorum, aut alio-
rum quorumlibet, qui Regis nomine
cum imperio sunt, diplomata ab hu-
ius edicti die concessa, inuiolatè ob-
seruentur ac præstentur: Pœna certissi-
ma & grauissima ex nostris decretis &
constitutionibus in eos sancita, qui ea
infregerint.

Hic omnes huius Regni ordines ro-
gamus vt sibi ante oculos ponant,
quantò nunc deteriore conditione
fuerint, & in posterū magis magisque
futuri sint, tum priuatim, tum publicè
ex istarum turbarum ac confusionum
diuturnitate. Ac primùm Ecclesiastici
considerent in armis pietatem extin-
guifunditusque deleri, Dei nomen ac
numen horrendis blasphemis pollui,
Religionem omnem iacere: quòd v-
nusquisque in eam iam impietatis &
iniustitiæ consuetudinem venerit, vt
nihil vereatur sacrum fidei nomen lu-
dibrio,

dibrio, & contemptui habere, cum videt clarissimos & summos quosque viros insignes illas suas, & omnium quæ vnquam aut fuerunt aut futuræ sunt, maximè execrandas ac detestabiles infidelitates, fidei simulatione velare solere.

Nobiles etiã animaduertant, quàm graui casu collapsus, quantoque opere debilitatus suus ordo fuerit, exiguo admodum temporis spatio: quum arma illorum fidei potestatique commissa, quippe aut hæreditaria nobilitatis insignia, aut virtutis certè præmia, præcontemptione cõculcata, in luto quodammodo volutantur, atque vilissimæ & insanæ plebeculæ traduntur, quæ ex tanta libertate in licentiam, ex licentia in effusam in omni insolentia ac petulantia (nulla prorsus, vt videre licet, nec meritorum nec personarum habitatione) libidinem tandem euasura est.

Tum iudiciorum præfecti, totoque Iurisconsultorum, & magistratuum collegia diligenter expendant quot quantaque latrocinia per boni Publ.

spe-

speciem & quasi ianuam in hoc regnum irreperint adeoque irruperint: cum in nobilissimam illam patriciorum Franciæ classem (in qua illustrissimi quique pro ea, qua iustitiam, cuius illic sacrum domicilium est, reuerentur & colunt, obseruantia gladios quibus succincti sunt, vtrò deponere solent) quum in eum, inquam, sacrosanctum locum furiosus quidam rabula armatus & viginti nebulonibus, sicariisq; stipatus irruit, supremæ Francorum Curia iugulo gladium intonat, eamq; captiuam per triumphum ducens in carcerem Parisinum (quem vulgò Bastidem vocant) includit: cum primus Curia præses, vt suæ Religionis studiosissimus ac tenacissimus, si quis vnquam fuisse dicitur, sic & contrariæ certus atque acerrimus aduersarius, morte immanissima Tolosæ mactatur, omni crudelitate laceratur, raptatur, suspenditur, idque nefaria Episcopi cuiusdam & sceleratissima coniuratione. Ecquam verò hæreseos vel speciem vel suspicionem quantumvis minimam vnquam dedisse visus est! O immanissima & fœdissima furoris, crudelitatis & barbariei monstra!

stra! quæ ad eò superesse diu admodum
nō possunt, nisi fortasse memoria quadā
huic nostræ tum ætati, tum nationi (quæ
eostulit & aluit, atque etiamnum &
fert & alit) probrosa, necnon, quocun-
que loci peruēniat, execranda & dete-
stabilis.

Tertij autem ordinis homines, qui
ex hoc saltem incommodo sibi aliquid
commodi comparare debuerunt, cogi-
tent an vectigalibus & collationibus
aliquatenus subleuentur, an à militum
libidine & contumeliosa insolentia
vexationeque liberentur: num suæ of-
ficinæ in oppidis, aut villæ in agris cō-
modius se habeant, vtrum pecunia pu-
blica prudentius & frugalius quàm an-
teā vel condatur, vel promatur: Sed
contrā annon acerbissimæ & grauissi-
mæ, tum pecuniarum, tum operum pu-
blicorum exactiones duplo augean-
tur: nonne in ædium ipsarum foribus
gramen præ solitudine & vastitate na-
scatur & crescat, annon etiam pro vno
ararij depēculatore tres iam illud to-
tum exhauriant & effundant. Nisi for-
tasse frugalitas appelletur ac parsimo-
nia, clarissimarum ac potentissimarum

domorum baiulis (perditissimæ ac in-
fimæ populi faci) permessa direptio:
vt & iniquissimæ bonorum virorum
vexationes & expilationes, qui in cala-
mitate & confusione rerum tanta ve-
hementer ingemiscunt & acerbissimè
afflictantur. Quæ sanè calamitas ad
breue omninò exiguumque tempus
duratura videtur: indeque hoc conse-
cuturum, vt vulgus, ædium illorū quos
Politicos nominant direptioni, infe-
stis animis & manibus assuefactum,
atque (non aliter quàm lupi stragi,
& cadaueribus) auidissimè inhians, de-
ficiente iam præda, crudelissimè ac
promiscuè in clarissimorum ac poten-
tissimorum quorumque pecunias in-
uadat.

Meminerint præterea vrbes, quæ
se ad coniuuratorum factionem adiun-
xerunt, in quo antea statu essent, & in
quo sint hodie. Quis enim commer-
cium in sylvarum recessibus quæret?
Quis iustitiam iurisque fidem in Ba-
stidis illius ergastulis? Quis doctrinæ
& humanitatis studia, vbi mera barba-
ries, & omnes & omnia occupat? Et
tamen hæ sunt veræ & præcipuæ ra-
ratio-

rationes, quibus vrbes splendorem, frequentiam opulentiamque tantam adeptæ sunt: quibus etiam solis hæc incolumia ac salua diutissimè retineri possunt. Hodie est hæresis Politicum virum esse. Ita Politia illa, per quam maximè vnam vrbes floruerant & vigerant, tota nunc iacet. Cras verò nefarium & capitale facinus erit, diuitem esse. Cæterum si præsidia vrbibus imponantur, earum libertas perit. Cuius tamen nominis suauitas & quasi titillatio eas oppressit ac perdidit. At si præsidijs sint destitutæ, prædæ igitur expositæ sunt: excubijs quidem & custodijs obrutæ atque oppressæ, male tamen custoditæ: ita vt singulis pænè momentis hostium insidijs & iniurijs pateant. Ecce autem præclara illorum libertatis imago, ipsis est seruitus & carcer. In agris verò si malum hoc diuturnum sit nihil melior conditio futura est. Neque enim Rex pati vnquam potest à suis se subditis dignitatis suæ gradu deturbari. Acerbitas acerbitati opponenda erit: & vis vi repellenda. Seditiosorum effrænata licentia, contumeliam,

& immoderata libidinum atque iniuriarum intemperãtia iniurias alias necessario arcessent atque attrahent aduersus iniquam externi hostis vsurpationem ab externis auxilijs: Aduersus Hispanorum consilia & factiones, à Germanorum & Heluetiorum copijs succurrendum Regi erit. Agri nostri syluescent, vernaãta verò desolabuntur. Et hoc quidem malum rustico & oppidano commune: malum Nobili itemq; Ecclesiastico commune: malum, quod nobis tum latrocinia in agris, tũ furores in vrbibus duplicabit. Tunc verò vã tantarum calamitatum autoribus, vã etiam tantarum miseriarum fautoribus & adiutoribus.

Namque in eos populus istum furorem conuertet: atq; ipforum sanguine tum suã culpã liberationem erratiq; veniam, tum suum otium & suam etiam vitam redimet. Atq; scelerum tantorum principes, & architecti suo tandem malo experientur, quanti momenti quanti; periculi sit Regi sceptrum & Magistratui gladium eripere, quo populus armetur, & infinita intolerandaque licentia comprobetur.

En cogitant certè de suo solio Regem

gem exturbasse, & eius quidem disces-
su vacuum illud fecerunt. Sed respon-
deant, quæso, bona fide, cui tandem lo-
cum istum assignent: Ducine Mayen-
nensi? Quotus verò quisq; Principum
Christianorum existet, qui eiusmodi
facinori, nō reclamet atq; intercedat.
Qui hoc exemplo iniuriam sibi quoq;
factam non sentiat? è nostra verò No-
bilitate quot familiæ reperientur, quæ
ne Lotharingiæ quidem parère vn-
quam volent? ne dum illi se subijcere,
qui & naturæ ordine, & successionis
gradu postremum fere locum tenet in
Lotharingia gente, quæ nihil habet il-
lustrius & insignius, quam quod am-
plissima & clarissima Regum nostro-
rum & vicinorum Principum affinita-
te decorantur. Qui quidem ex Gallica
illa Nobilitate istos Regni captatores,
vel hoc vno superant, quòd & Franci
nati sint, & Francium ingenium atque
animum constantissimè retinuerint.
Quàm graue sibi, quàm durum atque
acerbum ducerent, tam vili & imbecil-
lo iugo ceruices suas submittere? quàm
turpe etiam & magnum existimarent,
vitam suam, & dignitatem nouorum
istorum hominum libidini subijcerè;

quos sibi natura adæquauit , quorum dignitas & Nobilitatis insignia ex Lege Gallica æquo & pari cum cæteris Nobilibus iure continentur : quos etiam DEVS ipse nulla re cæteris potiores aut præstantiores effecit , nisi quatenus istorum audaciæ & arrogantia eos obiecit & subiecit ? Quot aut generis Borbonij Principes prosterne-ndi ijs sunt acconfodiendi , priusquam eò perueniant , quò volunt , Principes , inquam , & iure , & animo , & gratia atque autoritate aduersus fictam istam vsurpationis Chimæram armati , pro quorum salute Nobilitas illa suum sanguinem profundet. Nobilitas verò , quæ in eiusmodi rerum mutatione , vnà cum Monarchia ipsa sepulta semper fuisse visa est. Nobilitas cuius dignitas & honos , cum summa illa Regum nostrorum & dignitate & honore coniunctus est : quæ denique suum illum altio-rem dignitatis gradum , à Deo adeptum in vulgus obtinere non potest , cum videbit summum suum Principem , à quo gladium , Nobilitatis insigne , accepit , de suo ipsius gradu deiectum esse. Taceant hinc omnes , & factiosis istis per nos liceat ,
quic-

quicquid animo libitum fuerit cunctanter & pro arbitrio agere. Si volunt suæ vsurpationis fundamentum ex ficta illa & animis suis concepta Caroli Magni successione arcessere atque confirmare: quo tandem pacto inter eos & Lotharingiæ Ducem, illiusque liberos conueniet? Et ut illi de suo iure decedere vltro velint, quomodo inter eos & stirpem Vaudemontanam? Quod si coronam Regiam deberi putant, meritis, laboribus ac virtutibus, hoc est, ut vere dicam quod res est, nefarijs consilijs & impijs factionibus defuncti Guisij Ducis: qui sic igitur, ut illius hæredem suo iure fraudent? Tum cuienam dubium esse potest, quin cæteri omnes ex Lotharingia stirpe oriundi, Regni partem sibi quoque aliquam vendicent? Hoc verò quid aliud est, quam totum Regni corpus lacerare, & singula illius membra inter se partire ac diuidere.

FRANCI, fingite hîc animo & cogitatione futuræ vestræ conditionis imaginem. Hæ rerum tantarum ab vno extremo ad alterum mutationes, raro vnquam fieri solent

absque violentissima euerfione. Euerfio autem illius domus, in qua habitamus, fieri non potest, quin eius ruina obruamur. Corpus nostrum non antè in vermes & serpentes abit, quàm mors præcefferit. Illi etiam serpentes ex huius Regni corpore, nec enasci nec erumpere possunt, quin illud sit prius resolutum, corruptum ac putrefactum: quin nos omnes, qui in eo tantùm viuimus, & vigemus illius quoque casum & interitum sentiamus. Facile quidem est, cui libet sceptrum appetere: facile quoque plebi commotæ, & malè in Principem suum animatæ, rebus nouis studere. At inter ambitiosam cupiditatem & illius effectum, inter vestras adeò præcipites iracundias, & vestram, quam meditamini, vltionem ita longinquam, quot dimicationes, & prælia, quot cædes, direptiones, calamitatesque intercedent? Ne secula quidem ipsa huic dirimendæ controuersix sufficient: filius patris locum occupabit, & frater fratris: ita maximam rerum confusionem apud posteritatem perpetuaueritis; quæ idcirco vestros furores, vestram etiam

iam memoriam meritò execrabitur.

Quantò verò vobis esset oportunius pacis beneficio modum aliquem & finem tot calamitatibus facere? Pacis, quæ ex tam tetro & caliginoso Chao, in quod ipsi vos demersistis, in lucem vos reuocaret: Quæ vos ipsos vestro ingenio, mentiq; pristinæ restitueret: quæ vos ab illis, quibus animi vestri noctesque diesq; tantopere sollicitantur, anxietatibus liberaret; ab isto etiam in quem vos coniecistis, curarum & miseriarum Labyrintho eriperet: ex quo quidem satis ipsi animo cernitis, vos non posse vnquam emergere, & cuius interim exitum nullum videtis. Pacis, inquam, quæ vnumquemque, in ijs quæ cara habet reponeret: quæ agricolæ suum aratrum: opifici suam officinam, mercatori suum commercium, agris securitatem, urbibus Politiam, omnibus citra discrimen rectam iustitiam redderet. Pacis etiam, quæ paternum Regis amorem vobis compararet, illi verò quam debetis & obedientiam & fidelitatem præstaret. Pacis, vt verbo rem complectamur, quæ huic Regno, &

animam & corpus suum restitueret; Corpus quidem, quòd à sui in mille partes per istos ambitiosos laceratione, non longè abesse videtur: Animam verò (præclaram illam Politiam dico, qua Regnum hætenus conseruatum est) quæ à summo gradu ad imum usque tota in cõfusionem maximam præcepit.

His omnibus consideratis, atq; vno quoque secum attentissimè cogitante malum, siue quod ipse sibi creat, siue in quod in tanta rerum confusione incurrat necesse est; Confidimus eos, qui in suo erga Regem officio perstiterunt, studio & beneuolentia duplo etiam maiori suam illi aduersus hostes operam in posterum nouaturos. Eos verò qui nimis creduli & improuidi ad coniuratorum cõsilia & causam sese applicarunt, sui ipsius exitij administratos minimè futuros, huius Regni arcem funditus in sua capita subruentes: sed potius à causa tam iniqua destitutos, confugientes ad Regis clementiam, quam semper patètem, atq; adeò præsentem ijs habet, qui omni officij & obsequij genere, illius animum sibi conciliare studebunt.

Quòd

Quòd verò ad eos attinet, qui obstinato animo, Regi, Regno & sibi etiam ipsis infesti esse pergunt, vt Dei indignationem, atq; hominum odium sibi meritissimò cõflabunt: sic est quod pro certo habeant, sibi à Deo insignem aliquam calamitatem & grauissimam pœnam suis flagitijs debitam, impendêre: Quam, vtinam Deus pro sua singulari bonitate pertinacibus istis citissimè maturet, vt eò citiùs, à tot malis & miserijs liberemur, atq; tam multi, tamque ærumnosi populi suis miserijs & calamitatibus leuati, commodis & otio aliquo perfruantur.

Nos autem verè profitemur, nulla omnino ambitione fuisse ad arma impulsos. Satis hætenus comprobauimus, eâ nos minimè omnium duci. Satis quoq; dignitatis & ornamenti consecuti videmur, qui hoc simus, quod sumus. Et huius Regni splendor ac decus perire non potest, quin ipsi quoque vnà cum eo pereamus. Nec vindictæ etiam cupiditas (vt Deus ipse nobis testis est) nos vel tantillum mouet. Nemo homo plures & grauiores iniurias, quàm nos, accepit. Nemo hætenus eas minùs est
perse-

persequutus. Nemoque omnium eas ipsas hostibus, si modò respiscere velint: sin minùs, Franciæ tranquillitati, paci que libentius & liberalius condonabit.

Quod me grauiter afflictat, quodq; sine lacrymis, nec videre, nec præuidere possum: hoc vnum est maximè quòd huius regni status in eum iam locum deductus sit, vt illius malum ita inueteratum, ita etiam obfirmatum, absq; malis sanari non possit. Et ab ijs quidem malis contra vulnus ipsum, & eos qui illud inflexerunt testificamur. Qui plagam eiusmodi nobis imposuit, ille ipse tum ferri & cauterij, tum incisionum ac dolorum, qui ab ijs inferuntur, reus esse planè videtur.

Sed ne plura: hoc vnum confirmamus, quod & testatum apud omnes relinquetur, nos optimi Chirurghi, qui ægrotum quidem amat, curam fidemq; quantam maximam poterimus, ad id mali adhibituros. Hostes contra, qui his tantis malis delectantur ac pascuntur, præter ferrum, adhibebunt etiam odium & dolum: quippe qui nulla re excusari possint, præterquam ambitione &

ne & huius Regni potiundi cupiditate: quam etiã ipsam explere omnino non possint, nisi vniuerso Regni ipsius interitu: Interitu verò, quem nos ab hoc Regno cùm nostris opibus omnibus, tum vitâ adeò ipsa libentissimè redimemus. Quin potius (vt Dei, Regum, atque Regnorum patroni benignitate confisi, certò futurum speramus) iterum & intra paucos dies in laborum nostrorum præmiũ fructumq; amplissimum, Regem in debitam & vnà cum ipso natam autoritatem, Regnum etiam ipsum in pristinum florem ac splendorem restitutum videbimus: quod ad Dei gloriam, ad verorum Gallorum gaudium lætitiãque, ad tot tamque calamitosorum populorum consolationem, deniq; ad eorum ipsorum, qui Regni totius exitium appetunt, summum animi dolorem redundabit.

Quæ cùm ita sint, omnes summas Iurisdictionis Curias, Gubernatores, Legatos, prouinciarum Præfectos, Seneschalos, aliosque Regiæ Maiestatis Magistratus & ministros rogamus, vt in sua quisque ditione, & pro suis quisq; munere, toto animo, ope atq; operâ

operâ nobiscum contendant, & eni-
tantur, ad nostrum hoc propositum,
susceptumque consilium iuuandum,
& quoad fieri poterit perficiendum,
quò Regis dignitati, amplitudini &
rationibus consulatur, caueatur. Ea
est enim nostra potissima cogitatio,
cura & voluntas.

Salmurij 21. Aprilis 1589.

REGIS

REGIS NAVARRÆI
SVPER INDVCIARVM INTER
Franciæ Regem, & ipsum Navarraum
Regem Salmurij pactarum fœ-
dere declaratio anno

1589.

Henricus Dei gratia Rex Na-
uarræ, Primus Regij sangui-
nis Princeps, Primus Fran-
ciæ Patricius, & Gallicarum

Ecclesiarum quæ puriorem Religio-
nem profitentur, patronus ac vindex,
omnibus Prouinciarû Rectoribus, vr-
bium, castellorum & arcium Præfe-
ctis, copiarum ductoribus ac modera-
toribus, Ciuitatum Primarijs, Coss. ac
Iuratis viris, denique cæteris, tum Re-
gis summi nostri Principis, tum alio-
rum quorum id interest, & qui sunt in
nostra potestate, & clientela, Iudici-
bus ac Magistratibus salutem. Cùm
fit vnicuique penitus perspectum pla-
neque cognitum, nos in hoc misero, &
calamitoso bello, neque arma cepisse,
neque ea capta tenuisse, nisi quatenus
summa nos eò adegerit necessitas: nec
non actionibus nostris omnibus, sa-
tis testati sumus, quanto nobis dolori
esset

esset hostium huius Regni scelere, nos armis hisce irretitos & implicatos teneri: contra, quanta esset nobis cupiditas & studium defendendæ Regiæ Maiestatis ab illius hostibus: ad suam illi auctoritatem, bonis autem ciuibus otium & tranquillitatem pristinam restituendam: interim tamen fuerit eâ temporum nostrorû iniquitas, vt cõsilia nostrâ licet optima, permultis & calumniosis artificijs adulterata atq; detorta: hostium autem praua voluntas prætextis speciosis, & ad sui commendationem, animorumque conciliationem maximè appositis tecta velataque fuerit: vsque adeò sanè, vt regnum nostrum ab extremo interitû & exitio non longè abfuisse visum sit, nisi Rex pro sua singulari prudētia, quanquam infinitis impedimentis oppugnata & interrupta, nostram innocentiam aduersariorum calumnia & peruersitate inuolutam extricasset, atque inueteratam eorum malitiam per medios eorum fucos & eumentitos colores perspexisset. Et quidem plerisque hoc omnibus iam liquidò constat hos ciuiles motus Religionis simulatione ac nomine velatos, regnandi nihilomi-

nius

nus libidine concitatos fuisse: eorum
item autores nec petiisse, nec inuasisse
eos qui puriorem mecum Religionem
profitentur, sed tum armis, tum auto-
ritate & imperio sibi ad eum maximè
finem dato, fuisse abusos ad huius Re-
gni vrbes, quæ non modò à Religione,
sed ab omni etiam Religionis suspicio-
ne longissimè absunt, occupandas: E-
andem omnino fidem & Regi & Re-
gno toti præstant, dum suos conciona-
tores ad eos, quibus hæreseos crimen
notamq; inurunt, à sua illa scilicet hæ-
resi ad verum Dei cultum traducendos
nō modò non adhibuerunt, sed eorum
etiã & lingua & opera vsi sunt ad euer-
sionem huic regno inferendam, tan-
quam incendiariorum quorundam ad
Regnum inflammandum, ad subditos
contra suum Principem subornandos,
ad eos è suorum Magistratum obedi-
entia auertendos, ad eosdem ad sedi-
tiones atque rerum mutationem moli-
endam impellendos: Denique ad res
omnes tum humanas, tum diuinas;
delectu omni & discrimine remoto
confundendas ac perturbandas: vn-
de non sine grauissimo bonorum o-

mnium virorum dolore, in Gallica gente exarserit incredibilis à Rege summo nostro Principe defectio, & ex ea in plerisque vrbibus ac prouincijs tanta confusio, vt inanis illa pietatis, & Iustitiæ vmbra & Imago, solidam & expressam vtriusque effigiem, nempe Dei timorem ac illius veræ imaginis, hoc est, Legitimi & summi Magistratus, ab eo in rebus dubijs periculosisque temporibus constituti, obseruantiam penitus sustulisse ac deleuisse videatur. Nos igitur, nostrum erga Regem summum nostrum Dominum, officium agnoscentes, & Regni ipsius vicem populi que calamitatem intimis sensibus deplorantes, ad Regis Maiestatem confugimus, illiusque potestati vitam nostram opeque omnes ad retundendam & infringendam hostium violentiam pro illius salute & dignitate, & suorum omnium fidelium subditorum in integrum restitutione vltro & summissè obtulimus: testati, vt nunc etiam testamur, nostra omnia consilia ad illius tantum obsequium & obseruantiam spectare, vt quiuis facile iudicare potest. Quòd si nostra fuisset alia
mens

mens, alius animus, occasio certè ea-
que opportunissima miserijs publicis
ad nostram vtilitatem abutendi, nobis
oblata erat,

Rex etiam ideò pro sua humanitate
officiosam hanc nostram voluntatem
tum candidè agnouit, tum libentissi-
mè accepit: nec non, vt faciliùs & com-
modiùs nostra opera vti posset, consti-
tuit hoc tadem, vt hostilibus armis vl-
tro citroque abstineretur, fierentque
Induciæ, ex quibus Deo iuuante, feli-
cissimam pacem consecuturam spera-
mus.

Quamobrem nos grauissimis hisce
causis adducti, omnibus, tum vniuer-
sis tum singulis, qui nostram autori-
tatem, fidemque & clientelam agno-
scitis, quique pro suo quisque munere
& parte in eandem nobiscum causam
incumbitis, vobis edicimus, nos cum
Rege summo nostro Principe ac mo-
deratore de inducijs & infestorum ar-
morum in toto hoc Regno intermis-
sione & egisse & constituisse in an-
num integrum à 3. huius Mensis A-
pril. die, ad eundem eiusdem Mensis
3. & integrum diem. Atque in eo in-
duciarum fœdere Comitatum Auenio-

nensem illiusque subditos, cum in Regis summi nostri Principis fide & clientela sint, comprehensos volumus. Ideoque omnibus cuiuscunque ordinis & sortis hominibus interdici- mus, nequid moliantur & aggredian- tur aduersus ea loca, in quibus Regiâ Maiestas non solum autoritatem, sed etiam imperium in suos tenet: vt nec aduersus illum ipsum Auenionensem Comitatum quocurq; ingrediemur, quacunque transibimus, vbicunque commorabimur, nominatim sancimus & vetamus, nequid attentetur aut suscipiatur contra bonos & fideles illius subditos & Ecclesiasticos maxi- mē, nec quicquam in consueto Reli- gionis Catholicæ & Romanæ ritu cul- tuq; nouetur aut interrumpatur. Vti etiam, si Dei beneficio dabitur, vt lo- cum aut urbem aliquam ab hostibus occupatam vi seu aperta, seu clande- stina, seu alia quacunque ratione reci- piamus, nos volumus ac præcipimus, vt in ijs que ad Regis obsequium & ad eandem Religionem Catholicam & Romanam nihil illuc immutetur, id- que omnino secundum ea, de quibus cum Rege ipso summo nostro Princi-

pe pluribus tranſegimus. Et quemad-
modum ob has maximè cauſas Regi
pro ſua benignitate placitum eſt, Re-
giæ manus in poſſeſſiones noſtras in-
iectione nunc ſoluta, liberam bono-
rum poſſeſſionem concedere tam ijs
omnibus, qui puriorem mecum Reli-
gionem profitentur, quàm alijs qui
ſtant ab hac cauſa, vt facultatibus ſuis
omnibus per totum induciarum tem-
pus vtantur, fruantur: ita noſtrū quo-
que pro poſitum hoc eſt, vt omnes Re-
gis ſubditi, ſiue Eccleſiaſtici, ſiue alij
quilibet rebus ſuis liberè & placatè
toto illo fœderis tempore perfruan-
tur, in ijs locis quæ nunc tenemus. Et
hac quidem de re præter has publicas
litteras, alias etiam priuatas ad id be-
neficij neceſſarias, conficiendas cura-
bimus, vt illis hac ratione ſatis cauea-
tur. Quamobrem vobis, quorum hoc
maximè refert, atque munus eſt, man-
damus, vt hoc reſcriptum legi, pro-
mulgari, in Curiarum commentarios
referri, denique illius capita, vt hęc
perſcripta præſcriptaque ſunt, ſingula
diligenter fideliterq; obſeruari ac præ-
ſtari & quæ his impedimenta inferen-
tur, ea ſedulò ac funditus tolli velitis,

Iubeatis. Ad cuius rei fidem & testi-
ficationem, hisce nostris literis propria
manu obfignatis ex nostro mandato,
in signiorum nostrorum Sigillum ap-
positum fuit. Datum Salmurij 24. A-
pril. Anno Salutis 1589. Atque ita
signatum, HENRICVS. Et paulò
inferius,

A Rege Nauarræ primo Principe,
patricio & Reformatæ Ecclesiæ, vt
suprà dictum est, patrono,

Berziau,

REGIS.

REGIS NAVARRAEI
IN SVA IN REGNVM

Gallicum inauguratione iusiu-
randum atq; testificatio.

Adhac,

*MVTVVM REGII SANGVINIS
Principum & aliorum, veluti Ducum, Pa-
tricioꝝ & Regni Gallici ministro-
rum ac Magistratum ius-
iurandum.*

Os Henricus Dei gratia
Franciæ & Navarræ Rex,
fide cautioneque Regia no-
stris omnibus probis ac fi-
delibus subditis, hisce literis propria
manu obfignatis recipimus & iure iu-
rando confirmamus, in nostro hoc Re-
gno Religionem Catholicam, Aposto-
licam & Romanam, integram, illiba-
tamque conseruatuꝝ, factuꝝq; di-
ligentissimè, ne quid prorsus innoue-
tur aut immutetur, nec in illius Politia
& professione, nec in Personis faculta-
tibusq; Ecclesiasticis, in earum prou-
sione & Oeconomia, eorū quidè, quos
& idoneos & Catholicos esse constat:

F 4 idque

idque omnino vti antea testati polli-
citi que sumus. Quin & ex illa ipsa de-
claratione, quam nos. priusquam digni-
tatem Regiam effemus adepti, edidi-
mus, paratissimi sumus, hocque maxi-
me vnum optamus à legitimo, libero
generalique Concilio edoceri. vt, quic-
quid in eo statuatur ac decerneretur, id
ipsum sequamur & obseruemus: quod
etiam eo potissimum consilio intra
sexmensem, atque citius adeo, si
modo fieri possit, indicendum cogen-
dumque curabimus. Interim verò nul-
lum aliud Religionis exercitium fiet,
nisi Catholicæ, Apostolicæ & Roma-
næ, præterquam in ijs locis & vrbibus,
in quibus altera iam instituta & con-
stituta est, secundum eas condiciones,
quæ inter Henricum tertium fato fun-
ctum, felicissimæ memoriæ Regem,
Dominum, fratremque nostrum hono-
ratiss. & nos ipsos superiore mense A-
prili pactæ latæque sunt: quoad quidem
pace in vniuerso hoc Regno facta, vi-
sum aliter constitutumque fuerit in Co-
mitijs & trium ordinum cōuentu. qui
nostro etiam iussu & autoritate intra
præstitutum illud semestre spatium a-
getur. Ad hæc promittimus, quas vr-
bes,

bes, castella & arces, ex perduellium
manibus eripiemus, & aut armis, aut a-
lta quacunq; ratione in nostram ditio-
nem imperiumque redigemus, has no-
strorum fidelium subditorum & Ca-
tholicorum duntaxat (ceteris omnibus
posthabitis) fidei ac tutelę commissum
iri: prætereas tamen, quæ ex fœderis
illius capitibus a Rege defuncto exce-
ptæ, & in vnaquaq; provincia ac præ-
fectura, ijs qui reformatam Religio-
nem profitentur certis conditionibus
in eo comprehensis, destinatæ fue-
runt: Nos quoq; hoc pollicemur, quo-
rumcunque Magistratum & Guber-
natorum inter regnum alibi erit, quam
in ijs oppidis & arcibus, quæ in Refor-
matæ Religionis hominum manibus
sunt, nostræ cura & mandato, Catholi-
costantum viros, fideles nobis subdi-
tos, & ad rerum administrationem i-
doneos, in demortuorum locum suc-
cessuros. Præterea profiteamur ac pol-
licemur Principibus, Ducibus, Patri-
cijs, Regiæ coronæ administris, Opti-
matibus, Nobilibus, omnibus denique
nullo discrimine habito, nobis fide-
libus ac morigeris subditis, nos sua bo-
na munera, dignitates, ordines, magi-

stratus, priuilegia, præfecturas, præro-
gatiuas, iura officiaque consueta, facta
testaq; & integra ipsis conseruatu-
ros: ac nominatim eos, qui fideles defuncti
Regis seruos sese præstiterunt, que-
cunq; poterimus beneficij præmijque
genere libentissimè & liberalissimè
prosequuturos: Postremò, fretos pro-
borum nobisque fidelium subditorum
ope atq; opera, nostras omnes faculta-
tes & vires, atque, si res ita ferat, vitam
quoque nostram profusuros, vt iustæ
seueritatis exemplum in eos statuatur
& educatur, qui tam nefarium parrici-
dium, atrox facinus & commissorium
detestandamque perfidiam in defun-
ctam Regem, Principemq; ac modera-
torem nostrum summum patrarunt ac
ediderunt, è castris Sancti clauij 4. Die
Augusti 1589. Signatum.

Henricus

Et Paulò inferiùs

Ruzeus.

FVSIVRANDVM

REGII SANGVINIS PRINCI-

pum atq; aliorum Ducum, Patriciorum

& Francicæ Coronæ ministrorum

Maiestati Regiæ da-

tum.

NOS Regij sanguinis Principes, a-
lijq; Duces & Coronæ Francicæ
Ministri, Optimates, Nobiles, cæteri-
que subsignati omnes, interim dum
Principum, Ducum, Patriciorum &
Coronæ ministrorum, atque aliorum
Procerum, qui Regi Henrico huius
nominis tertio (quem Deus à suis no-
xis omnibus solutum, pace sempiterna
frui velit) illius mortis tempore, fide-
les se seruos ac subditos præstiterunt,
conuentum expectamus: ex ijs quibus
Regnum hoc nititur & stat Legibus,
(quas vulgò fundamentales vocamus)
Franciæ & Nauarræ Regem Henri-
cum, Regem nostrum, naturalemq; ac
legitimum Principem agnoscimus: at-
que, iureiurando, ac promissis, quæ su-
pra scripta sunt, nobis ab illo factis cõ-
fisi, omne illi obsequium atq; obedi-
entiam promittimus, ac spondemus: sub
ijs quoque conditionibus, vt intra sex-
tum

tum mensum Maiestas ipsius eorumdem Principum, Ducum, Patriciorum & Coronæ ministrorum, aliorumq; Optimatum, qui Regij obitus tempore, in suo erga cum officio perstiterunt, consilium congreget ac conuocet, vt communi omnes consilio & consensu de rebus ad huius Regni statum pertinentibus amplius deliberent atq; cōsultent: Concilij Comitiorumq; generalium decretis, præstolando, quemadmodum id ipsius Regiæ maiestatis pacto promissoq; confirmatur & sancitur, Cuius etiam bona venia nobis licebit (quod illi perquàm summissè supplicamus) vt insignes aliquot viri à nobis delecti ad sanctum nostrum Patrē, Romanum Pontificem dimittantur & ablegentur, apud quem eas, quæ nos ad hoc promissum faciendum potissimum impulerūt occasiones nominatim singillatimq; edisserāt: ab eoq; impetrēt, quod tam ad Christianæ Religionis cōfirmationē ac progressionem, & Regiæ Maiestatis vtilitatem atq; obsequium quàm ad vsus Regni in pristino suo illo splendore, conseruationē necessarium esse iudicabimus. Nos etiam suppliciter & demissè hanc ipsam maiestatem ob-

te obtestamur, atq; obsecram⁹, vt quod ipsa vltro nobis obtulit ac pollicita est: quippe iustitiæ princeps & communis omnium suorum subditorum parës ad nefariã illud scelus ac execrandã perfidiã, & dedita opera patratũ defuncti Regis Henrici optimi nostri Principis nuper interfecti (cuius manes ad omnem æternitatẽ solida felicitate diuino beneficio perfruuntur) homicidium quàm grauissimè atque acerrimè poterit, vindicandum incumbat, vnde ceteri ad tale quid audiẽdum tardiores posthac fiant. Quam quidem rem quò facilius feliciusque perficere, simul & perduelles atq; eos, qui Regnum hoc vsurpare, quo iure quãq; iniuria contẽdunt, eijcere & exterminare possit: nos eidem Maieitati quantum poterimus maximam opem & operam, facultatesque vniuersas, atque vitam a deo ipsam pollicemur, è castris Sancti clauij 4. Aug. 1589. Atq; hoc iusiurandum, suo chirographo obsignarunt.

1. Franciscus Borbonius,	2. Henricus Aurelianensis
3. Franciscus Lucẽburgius,	4. Ludouicus Rohanus.
5. Bironius,	6. Aumontius,
7. Inteuillaus,	8. Angeineus,
9. R. Angeineus,	10. Castellonctus.
11. Claremontius, itemque alij	
Proceres & nobiles permulti.	

EPISTOLAE AB HEN-
RICO III. GALLIARVM

Rege ad Montis Belligardi Co-
mitem missæ exemplum.

*P*osteaquam, Mi cognate, mei
aduersarij suas omnes machi-
nas & perfidas adhibuissent,
ut quas molebantur fraudes
ac proditiones, ea suum aliquando exitum
consequerentur: viderent autem, Deo Opt.
Max. utpote Principum propugnatori ac
iusto infidelitatis subditorum vindici, mea
authoritatis in pristinum statum restituti-
onem nec obscura nec mediocri cura esse, idq;
cum suo probro & dedecore maximo: illi tan-
dem nullam sibi salutis spem, nisi in mea
morte relictam esse, atq; oportere conspira-
tionem, a se iam pridem conflatam, ad finem
sibi propositum perducere. ideoq; nullum non
facinus, quantumuis immane, & barba-
rum, attentare, in animum suum induxe-
runt. Quam obrem meo illo summo in meam
Religionem studio, nec non libero ad me ac-
cessu, & mea, quam non inuitus facio reli-
giosis omnibus miserisq; Ecclesiasticis, qui
me compellere cupiunt, potestate abusi, atq;
per hanc speciem, tum diuinas leges, tum fi-
dem (quam vel vnus Ecclesiastici habitus
atq;

atq; vestitus praeseferre debet) violare nihil
veriti, nefaria sua consilia ita efficere cogita-
runt. Ecce enim hoc ipso mane quidam e fa-
milia Dominicana adolescens à Generali meo
Procuratore adductus, literas, ut ipse qui-
dem dicebat, ab Harleo primo in suprema
mea Curia Preside, egregio & fidelissimo
mihi seruo, & hac maxime gratia Lutetia
in carcerem dudum coniecto, ad me datu-
rus, atq; aliquid mihi eius nomine dicturus,
in meum cubiculum meo ipsius iussu intro-
ductus est, nullo tum praesente, praeterquam
Belgardo primo meo ex Nobilibus Cubicu-
lario & Generali illo Procuratore. Postquam
verò ille me salutasset, seq; mihi arcani ali-
quid dicere velle simularet, feci ut duo illi
modo nominati viri secederent: tuncq; sce-
leratus iste me cultro percussit, trucidare me
cogitans. At Deus, qui suorum rationem cu-
ramq; habet, per eam reuerentiam, qua so-
leo eos complecti, qui illius cultus & obser-
uantia se consecratos esse videri volunt, vi-
tam me amittere non est passus, sed eam mihi
pro singulari sua bonitate à periculo conser-
uauit, sicariq; illius consilium impediuit,
cultri ictum obliquè defleçtens, ut ego Dei
beneficio fretus plagam minimè lethalem ar-
bitrer, sed sperem pristinam meam sanita-
tem breui mihi ab eo restitutum iri. Mihi
sanè

*Sanè dubium non est, quin eiusmodi viam
ita fallacem & insidiosam execrentur &
horreant, uti debent, cum bonis omnes, tum
principes maximè, ob illius iniquitatem sunt-
mam, & perniciosum etiam exemplum. Et
quoniam te in cæteris omnibus optimi pro-
pinqui, veriq; amici loco habeo; factu opti-
mum iudicavi eo de casu te admonere; per-
suasum hoc habens, te, ut & facinus eiusmodi,
& eos quibus autoribus illud commissum
est, vituperabis, sic vehementer gauisurum;
cum meæ salutis spem ex his intellexeris: Ita
enim Deo dante breui futurum spero, quem
rogo ut te, cognate mi, saluum & incolumem
conseruet, è castris Sanclauj, primo Die Au-
gusti 1589. Signatum. Henricus: Et Pau-
lò inferius, Ruzeus.*

L I T E R A R V M R E G I S
N A V A R R A E C V M S V P E -
rioribus ad Montis Belligardi Co-
mitem missarum exem-

plum.

MI cognate, scriptis à Rege Domino fra-
treg, meo iam vulnerato literis, tabel-
larium hunc consultò detinueram, ut de eius
salute certior per meseres. Sed postridie eius
diei, qui fuit hesternus, in cælum Deo ita volen-
te ex hac vita migravit, non sine acerbissimo
suorum

suorum omnium fidelissimorum subditorum,
& meo præcipuè dolore ac desiderio. tum ob
non mediocrem, qua me prosequeretur, ami-
citiâ, tum ob gravissima difficilimaq; ne-
gotia, qua mihi in hoc regno gerenda reli-
quit. Istud parricidium ad eò sceleratè ab hy-
pocrita quodam Dominicano admissum, à
Deo & ab omnibus Christianis Principibus
& Optimatibus, ac potissimum ab ijs qui af-
finitate ac fœdere huic Coronæ cõiuncti sunt,
pœnas expetit: quas ego, quippe Regis Succes-
sor, persequi constitui: Ideoq; insignem & gra-
uem aliquem virum brevi mittere, qui cum
omnibus Germaniæ Principib., eademq; via
tecum ipso ea de re agat. Ego interim magnâ
tibi & habeo & ago gratiam, de tua illa erga
me mihi perspectissima benevolentia, quam
certè quidem maximi facio, confisus te, ut
multis antiè argumentis eam testatus es, sic et
in posterum officijs multò maioribus eam i-
psam testaturum, à te igitur, mi cognate, pe-
to, ut eandem summa fide serues atq; etiam
augeas: nec non id, quod de te mihi polliceor,
promptum paratumq; habeas, ut pactum cõ-
uentum transigatur. Atq; hic Deum rogo, ut
te pro sua benignitate in suam curam tute-
lamque recipiat. In castris, è ponte Sanclauy
3. Augusti.

Quæ sequuntur Regis ipsius manu
scripta sunt.

EGo, mi cognate, magni beneficij & gratie loco, tuum in me amorem semper habui, ex ijs quæ administri mei de te mihi renuntiarunt. Eum te, ut spero, in hac tanta occasione, re iam ipsa comprobabis, cum præsertim hac mea controuersia tam iusta legitimaq; sit, ut magis esse non possit.

DVCIS LOTHARINGI AD
ciues Lingonenses Literæ.

CRedo equidem (ciues integerrimi) vos satis intelligere, quanta ex defuncti Regis, qui fuit Princeps omnium maximè Catholicus, obitu, in Religionis statu mutatio futura sit, nisi maturè illi prouideatur. Atq; hæc una caussa facit, ut mortem illius meritißimò deplem ac lugeam: præter granissimum etiam, quem inde capio dolorem, vel ob hanc præcipuè rationem, quòd et ego & liberi mei arctissimo affinitatis et summi amoris vinculo coniuncti essemus: id quod nobis non mediocri honori & ornamento erat. Cum quæ omnes benè à natura informati, Principes, honoris, cultusq; diuini studiosi & obseruantes in eiusmodi mutatione ad rem adeo caram & pretiosam, uti maiorum nostrorū religionem, in qua hoc Regnum altum euectū conseruatumq; fuit, retinendam, summam

curam

curam diligentiamq; adhibere debeant: Non
possum, non omni, quanta potero maxima,
ope & opera eniti, ut in re tam graui & seria
meo fuisse officio persunctus, & fidem, qua
mea ipsius conscientia, & Regno potissimum
Gallico sum obstrictus, liberasse videar: cuius
quidem miserabilem dissipationem breui fu-
turam praeuideo, nisi iam eadem ratione, qua
antea, nempe Religione Catholica, Apostolica
& Romana, fulciatur. A vobis igitur, ciues
integerrimi, peto, ut quā maximè poteritis,
in eam rem incumbatis, nec patiamini, reci-
piendis in urbem vestram, haereseos fautori-
bus & conscijs, ut ea existimatio, quam anti-
qua vestra in Deum & ipsius Ecclesiam pieta-
te collegistis, maximo cum vestro dedecore &
probro deteratur atq; obscuretur. Vos autem
inuito & rogo, ut in pia illa voluntate, qua
vos toti Francia & vicinis nationibus plu-
rimum semper commendauit, constanter ma-
neatis: credatisq; si in ista sententia & studio
perstabit, nihil nec opis nec auxilij, quantiū
quidem in me erit, vobis à me defuturum: id
que vobis de me omnino persuasum habetote
Quòd ad me verò attinet, ut, quanta mihi
cura & commendationi hoc negotij sit, osten-
dam & re quoq; ipsa confirmem, constitutum
etiam mihi est, filium meum Pontis Marchio-
nem copijs quam potero maximis instructū

tunc dimittere, ut Catholicis Francia laborantibus, & nominatim Lutetia Parisiorum, unde ceterarum totius regni urbium salus pendet, presentem opem ferat. Et hanc quidem meam voluntatem maxima huius Regni parti gratam fore confido. Deum quoque ipsum testor, me in hac tota re, nulla alia vel cupiditate vel consilio impelli, quam uno illius observantia & ceterius studio. Id quod me in omnibus meis actionibus & ipsis, quae inde consequentur effectis, facile comprobaturum spero. Naxci 10. Augusti 1589.

Lingonensium responsum.

Nostibi ô Dux clarissime, serui perquam summissi, ex literis tuis summam voluptatem cepimus, quibus nos, ut in antiqua nostra Religione permaneamus, admones, simul & testificaris, quanto opere summi totius terrarum orbis Monarchæ & Catholicae Religionis pro ceteris omnibus longè observantissimi decessu angaris & mœreas. De nobis autè, tibi sic promittimus atque confirmamus, nos à Religione Catholica, Apostolica & Romana, qua à multis seculis imbuti instituti sumus, nullo unquam casu defecturos: Nihilominus tamen paratos, ad opem auxiliumque regi ferendum, & ad generose illi Nobilitati Gallica, toti terrarum orbi formidabili, quae ad illam gentibus omnibus detestabilem, &

omni-

omnium qua unquam facta sunt, sceleratissimam ac perfidiosissimam, Regis Christianissimi eadem acerrimè vindicandam, se comparat, succurrendum, nostras omnes facultates & vitam etiam ipsam liberalissimè profundere; nec non totis nostris viribus, illis, qui de hac misera & miseranda morte quodammodo triumphant, nos ipsos obicere & opponere: veritos, ne legitimi nostri Principis morte, aut consensione, aut dissimulantiâ quadam polluamur. Hoc autem penitus persuasum habemus, te, ô Dux illustrissime, pro ea, qua tu illic coniunctissimus fuisti, affinitate ac necessitudine, eadem mente ac voluntate affectum iri, ad tam dirum & atrox facinus vindicandum, qua omnes uniuersi orbis Principes, qui eo vehementissimè commouebuntur, hinc satis edocti, suam ipsorum rem et salutem iam agi & hinc quodammodo pendere. Te verò suppliciter & summissè rogamus ut hoc tibi persuadeas, nos hac in re potissimum, & in ceteris etiâ omnibus tuo obsequio addictissimos, atq; eodem tecum animo & studio coniunctissimos semper fore. Lingonis 12. die Augu. 89.

Lingonenſium de ſua in Regem fide
declaratio.

Nos Regij Magistratus, Præfectus urbis, Aediles, Lingonarum ciues & incolæ ſubſignati: Cum in publicas ades, ſuper homi

cidio à Dominicano quodam in HENricum
Valesium huius nominis tertium defunctū,
nostrum fœlicissima memoria Regem ac Do-
minum, (cuius anima Deus utinam misereat
tur) perfidè admissò consultaturi hodie con-
uenissemus: Multis vrbis huiusce Præfetti &
Aedilium admonitionib, cohortationibusq;
grauissimus commoti, omnes summo consen-
su, ad Regie Coronæ splendorem atq; ampli-
tudinem, & ad huius vrbis conseruationem,
pro ea qua & maiores nostri, et nos etiam ipsi
Reges nostros coluimus, fide & obseruantia
Promissis & iurauimus, Promittimus et-
iamnum et iuramus nos in hac Lingonarum
vrbe in Dei metu cultuq;, atq; in Religionis
Catholica, Apostolica & Romana, qua tum
maiores, tum nos quoq; ipsi imbuti & insti-
tuti sumus, professione, una mente victuros,
nec vllum omnino fœdus cum vllò aut in hoc
Regno, aut extra Regnum facturos, ad vllam
factionem, conspirationem, & consiliorum so-
cietatem ineundam, nisi quam probi & ger-
mani animo ac genere Franci, cum iure natu-
ra suo et legitimo Rege inire debet, idq; ex ipsi-
us iussu & mandato: Neq; vllò modo de ea fi-
de & obedientia, qua superiores nostros Reges
obseruauimus, deflexuros, sed potius in ea fi-
delissimè & constantissimè ad extremū vsq;
Spiritus permansuros, quin etiam vitam i-

psam, opes & facultates omnes effusuros, ad
huius Regni statū sartumq; tectumq; conser-
uandum, ad quibus Regnum ipsum nititur,
quas fundamentales vocamus, leges sigilla-
tim obseruandas & nominatim ad agnoscen-
dum, ut reuera agnoscimus, Henricum Bor-
bonium eius nominis IIII. summum nostrum
Regem, quippe legitimū Corona Regiæ here-
dem ac successorem. Ideoq; promittimus nos
illi eandem prorsus fidem obsequiumq; presta-
tuos quod defunctis Regibus ipsius maiori-
bus, prestare consueuimus. Adhuc nostras o-
pes omnes & vitam quoq; exhausturos ad iu-
stam illius homicidij perfidiosè indefunctum
Henricum Regem patrati ultionem persequē-
dam, nec non ad eam rem adhibituos, quic-
quid probi ac veri subditi ad rem tantam ad-
hibere possunt, ac pro sua quidem parte de-
bent. Postremò, nullum in hanc urbem adi-
tum ijs, qui aut turbas, aut seditiones aduer-
sus obsequium illius Maiestati debitum in ea
concitare possunt, daturus. Ad quarum re-
rum testificationem confirmationemq; hanc
nostram declarationem proprijs Chi-
rographis obsignauimus 12.

Augusti 1588.

F I N I S.